

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Examensarbete i Straff-, straffprocessrätt
Ungdomsbrottslighet
– Varför och det förebyggande arbetet –
Februari 2007, Handelshögskolan

Handledare: Gösta Westerlund

Författare: Derya Kesen

Innehållsförteckning

Förord.....	6
Vissa förkortningar.....	7
1. Inledning.....	8
1.1 Historik.....	10
1.1.1 Statistik.....	11
1.1.1.1 Personer lagförda för brott, 2004.....	11
1.1.1.2 Anmälda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005.....	11
1.2 Ålder.....	12
1.3 Syfte.....	13
1.4 Frågeställningar.....	13
1.5 Avgränsning.....	14
1.6 Metod.....	14
1.7 Disposition.....	15
2. Definitioner.....	16
2.1 Vad är ungdom?.....	16
2.2 Vad är brott/brottslighet?.....	17
DEL I	
Varför och gällande rätt	19
3. Kriminell Utveckling.....	20
3.1 BRÅ-rapport 2001:15.....	21
3.1.1 Tidiga riskfaktorer.....	22
3.1.1.1 Genetik och biologi.....	23
3.1.1.2 Föräldrar och uppfostran.....	25
3.1.1.3 Socioekonomisk struktur	27

4. Vem är den kriminella?	30
5. Socialrätt.....	31
5.1 Allmänt	31
5.2 Socialtjänstlagen	32
5.2.1 Socialtjänstens handläggning.....	33
5.3 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)	34
5.3.1 Omhändertagande.....	36
5.3.1.1 Omhändertagande för vård.....	36
5.3.1.2 Omedelbart omhändertagande.....	40
5.3.1.3 Vård på grund av omhändertagande.....	40
5.3.1.3.1 Familjehem, hem för vård eller boende	42
6. Processrätt	43
6.1 Allmänt	43
6.2 Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL)	44
6.2.1 Förundersökning.....	45
6.2.2 Förhör	47
6.2.3 Kvarhållande	49
6.2.4 Väckande av åtal	49
6.2.5 Åtalsunderlåtelse	50
6.3 Utredning av brott begångna av den som inte har fyllt 15 år.....	51
6.3.1 Gripande av barn under 15 år.....	54
6.3.2 Tvångsmedel mot barn under 15 år.....	54
6.3.3 Förhör med barn under 15 år.....	55
6.4 Lag (1997:997) om särskild företrädare för barn.....	56
7. Påföljder	58
7.1 Ungdomstjänst	59
Sammanfattning Del I.....	61
DEL II	
Det förebyggande arbetet.....	65
1. Inledning.....	66

1.2 Samverkan	67
1.3 Det förebyggande arbetet på lokalt plan.....	68
1.4 Tillfällesstrukturen	69
2. Föräldrarnas ansvar.....	70
2.1 Föräldrastöd	71
3. Medling.....	73
3.1 Medling.....	73
3.1.1 Medlingsförfarande	74
3.1.2 Vem är medlare?	75
3.1.3 Medling i framtiden.....	76
4. Socialtjänstens allmänt brottsförebyggande åtgärder	77
5. Skolans förebyggande åtgärder	78
6. Polisens tvångsåtgärder i brottsförebyggande syfte.....	80
7. Lugna Gatan.....	82
7.1 Lugna Gatans Verksamhet.....	82
7.1.1 Tunnelbana.....	83
7.1.2 Junior	83
7.1.3 Skola	83
7.1.4 Support.....	83
7.1.5 Art.....	84
7.1.6 Närvaro	84
Sammanfattning Del II.....	85
DEL III	
Biskopsgården	87
1. Inledning.....	88
2. Fritid och kultur.....	89
2.1 Vårvinden.....	89
2.2 The-Spot	90

2.3 Ungdomsrådet	91
2.4 Fältgruppen i Biskopsgården	91
2.4.1. Definitioner av begrepp	92
2.4.1.1 Fält	92
2.4.1.2 Fältarbete	93
2.4.2 Arbetsprocessen i Fältarbete	93
2.4.2.1 Uppsökande arbete	93
2.4.2.2 Analys	94
2.4.2.3 Insats	95
2.4.2.3.1 Individnivå	95
2.4.2.3.2 Gruppnivå	95
2.4.2.3.3 Samhällsnivå	96
2.4.2.3.4 Dokumentation och utvärdering	96
2.4.3 Fältgruppen och dess arbete i skolorna	97
2.4.4 Individuella kontakter	97
2.4.5 Samverkan med strukturinriktade insatser	97
3. Socialtjänsten i Biskopsgården	99
4. Polisen i Biskopsgården	101
Sammanfattning Del III	103
Reflektioner	105
Källförteckning	109
Förförarbeten	109
Böcker	109
BRÅ-rapporter	110
Apropå	111
Utskrifter från BRÅ	111
Praxis	111
Internet	111
Tidningsartiklar	112
Intervjuer	112
Övrigt	112

Förord

Denna uppsats är främst avsedd för att ge ytterligare kunskap om ungdomsbrottslighet. Uppsatsen är främst koncentrerad till frågorna varför ungdomar begår brott, vad som händer efter att brott har begåtts samt hur man kan förebygga detta.

Jag vill tacka min handledare Gösta Westerlund och min familj för all hjälp och stöd jag har fått under skrivandet. Tack!

Jag önskar mina läsare en trevlig läsning och hoppas att det blir lika trevligt för dem att läsa uppsatsen som det var för mig att skriva den.

Göteborg i februari 2007

Vissa förkortningar

ADHD	Attentional Deficit Hyperactivity Disorder
Barnkonventionen	Förenta Nationernas Konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
BrB	Brottsbalken (1964:163)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
BVC	Barnhälsovården
DAMP	Deficits in Attention, Motor Control and Perception
FB	Föräldrabalken (1949:381)
Fu-ledare	Förundersökningsledare
FUK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
LOB	Lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m.
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
MVC	Mödravården
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SN	Socialnämnden
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)

1. Inledning

”Få samhällsproblem har under de senaste åren rönt så allmän uppmärksamhet som den ungdomliga brottsligheten och asocialiteten. Orsakerna till detta stora intresse är inte helt klara. Det faktum att även vuxenbrottsligheten sedan lång tid tillbaka befinner sig i kraftig tillväxt lämnar människor tämligen oberörda. Indignationen över en lönande kassaskåpskupp av garvade yrkesförbrytare är obetydlig i jämförelse till den upprördhet som skapas av att en trettonåring rycker väskan från en äldre dam. Tidningsrubrikernas höjd står i omvänd proportion till gärningsmannens ålder. I ekonomiska avseende är de flesta ungdomsbrott tämligen beskedliga. Inte heller är de sensationella som mord, spioneri, storförskingringar eller komplicerade kriminalgåtor. Tvärtom är de i allmänhet triviala och kopierade efter samma mall. Den ena bilstölden är den andra lik, tillvägagångssättet vid sommarstugeinbrott uppvisar inga variationer, bankbudet som avviker påträffas regelmässigt i Köpenhamn eller Oslo, rånoffret lockas av flickor eller brännvin i en park eller portgång och plundras”.¹

Anledningen till att jag vill börja min uppsats med detta citat är att det för mig beskriver ungdomsbrottsligheten på ett väldigt bra sätt. Det som var högaktuellt för över 40 år sedan är fortfarande lika aktuellt. Även idag ser vi dessa bilder av ungdomsbrottsligheten i vår vardag. Det är inte sällan man ser rubriker som ”Ungdomar sköt vilt” m.m. i medierna.

Brottsligheten är ett samhällsproblem som av många uppfattas som ett allvarligt hot mot vårt samhälle. Att minska eller kanske till och med helt avskaffa brottsligheten är ett viktigt mål för kriminalpolitiken.

Den officiella kriminalstatistiken är en viktig källa till kunskap om ungdoms-

¹ Estrada och Flyghed, sid. 11 där hänvisning skett till Dick Blomberg, *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Natur och Kultur, Stockholm, 1960

brottslighetens omfattning och karaktär. Denna innehåller bland annat uppgifter om personer misstänkta för brott. I Sverige finns dessutom en lång tradition av att föra statistik över brott och straff. Dock är denna kriminalstatistik inte en direkt återspeglning av utvecklingen av exempelvis våldshändelser utan kan snarare karaktäriseras som en ”social produkt”. En handling som inte definieras och uppfattas som brottslig och därmed inte anmäls, kan aldrig hamna i kriminalstatistiken.² Detta innebär att vi inte kan lita på kriminalstatistiken helt och hållet eftersom mörkertalet är ganska stort.

De flesta ungdomar uppger att de någon gång begått brott, flertalet av dem menar att det handlar om stöldrelaterade brott såsom stöld i skolan och affär. 10 procent av ungdomarna i årskurs nio uppger att de begått en handling som innebär våld mot en person.³

Brottslighet är i stor utsträckning ett manligt fenomen. Andelen kvinnliga gärningsmän har alltid varit mindre än andelen manliga gärningsmän. I kriminalstatistiken finns det klara skillnader i vilka brottstyper flickor och pojkar begår.⁴ Som typiska pojkbrott kan nämnas olovlig körning, inbrott och biltillgrepp och som typiska flickbrott kan nämnas snatteri och narkotikabrott. Även vad gäller omfattningen av brottsligheten finns det klara skillnader mellan pojkar och flickor.

En stor del av dem som begår brott gör det vid enstaka tillfällen. Denna grupp står för hälften av den totala brottsligheten.⁵ Detta innebär att en stor del av brottsligheten i vårt samhälle begås av en liten grupp kriminella personer, vilket är viktigt att ha i minnet vid fortsättningen av läsandet av denna uppsats.⁶ Cirka 5 procent av de högaktiva brottslingarna i Sverige svarar för ca 50 procent av den samlade brottsligheten.⁷ Det är därför väldigt viktigt att förebygga nyrekryteringen till dessa grupper.⁸

² Social rapport 2006, s. 283

³ Kort om ungdomsbrottslighet s. 1

⁴ BRÅ-rapport 2005:4 s. 6 och Prop. 2005/06:165 s. 36

⁵ BRÅ-rapport 2001:15 s. 12

⁶ BRÅ-rapport 2001:15 s.12

⁷ BRÅ-rapport 2001:15 s. 6

⁸ Polismyndigheten i Västra Götaland har skrivit rapporter om hur man skall förhindra nyrekryteringen till kriminella nätverk, ”Rekrytering till kriminella gäng i Göteborg från 2005-10-21” samt Rekrytering till kriminella gäng, från 2004-02-12”. På grund av utrymmet behandlas dock ej dessa rapporter utan den som är intresserad får

1.1 Historik

Att ungdomsbrottsligheten, inte enbart i Sverige utan i hela Västeuropa, har ökat sedan efterkrigstiden är ganska känt.⁹ Under denna tid har ungdomsbrottsligheten setts som ett ständigt växande problem.¹⁰ BRÅ skriver att den totala anmälda brottsligheten i Sverige ökat kraftigt sedan 1950, vilket är det år då Sverige började föra nationell brottsstatistik.¹¹

Varför antalet anmälda brott har ökat under efterkrigstiden torde bero på flera olika faktorer. Vad som kan ha påverkat denna ökning kan enligt BRÅ vara de förbättrade livsvillkoren vilket inneburit att det finns tillgång på stöldbegärliga varor i samhället i kombination med minskad social kontroll mellan människor, vilket torde skapa ökade tillfällen till brott.¹²

Antalet anmälda brott låg relativt jämnt med svaga upp- och nedgångar under 1990-talet. Mellan åren 1991 och 1994 sjönk det totala antalet anmälda brott något. År 1994 var antalet anmälda brott nere i drygt 1 112 500 brott, den lägsta nivån sedan år 1988. Mellan åren 1995 och 1997 ökade antalet anmälda brott något, för att år 1998 stå stilla kring 1997 års nivå. År 2005 anmälades totalt 1 241 843 brott till polis, tull och åklagare. Under de senaste tio åren har den anmälda stöldbrottsligheten minskat med nio procent, medan antalet polisanmälda våldsbrott (3 kap BrB) har ökat med 35 procent (från 56 574 anmälda brott år 1996 till 76 118 år 2005).¹³

läsa in rapporterna på egen hand. Även Eva Andén på Socialtjänsten i Biskopsgården påpekar att det är oerhört viktigt att förhindra rekryteringen till kriminella gäng.

⁹Estrada, kap. 3 samt *Brottslighet över tid*. En utskrift från Brottsförebyggande rådets webbplats, www.bra.se

¹⁰ Estrada, s. 1

¹¹ *Brottslighet över tid*. En utskrift från Brottsförebyggande rådets webbplats, www.bra.se

¹² *Brottslighet över tid*. En utskrift från Brottsförebyggande rådets webbplats, www.bra.se

¹³ *Brottslighet över tid*. En utskrift från Brottsförebyggande rådets webbplats, www.bra.se

1.1.1 Statistik

1.1.1.1 Personer lagförda för brott, 2004

År 2004 lagfördes¹⁴ ca 114 900 personer¹⁵, varav cirka 24 300 av dem var ungdomar, dvs. i åldersgruppen 15-20 år¹⁶, vilket innebär att det är en femtedel av antalet lagförda personer.¹⁷ Detta är en ökning med 82 personer eller 17 procent jämfört med 2003.¹⁸ Om man enbart ser till åldersgruppen 15-17 år ökade antalet lagförda flickor med cirka 690 personer eller 22 procent, medan antalet pojkar ökade med 170 personer eller 2 procent.¹⁹

Jämfört med den senaste tioårsperioden har antalet lagförda ungdomar minskat. Antalet lagförda i denna grupp uppgick till 31 050 personer år 1995, vilket innebär en minskning med 22 procent.²⁰

1.1.1.2 Anmällda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005.

År 2004 anmäldes 1 242 000 brott till polis, tull och åklagare, vilket är minskning med knappt en procent jämfört med år 2004.²¹

Den lägsta åldern för att kunna registreras som skäligen misstänkt är 15 år, dvs. straffbarhetsåldern. År 2005 registrerades 25 400 ungdomar (15-20 år) som skäligen misstänkta, vilket är en ökning med 1 procent jämfört med 2004. Det motsvarar 24 procent av de misstänkta personerna år 2005.²² Unga som begår brott är en

¹⁴ Att en person blir lagförd innebär att en person antingen fått en fällande dom i tingsrätt, godkänt strafföreläggande från åklagare eller meddelats åtalsunderlåtelse.

¹⁵ Personer lagförda under 2004 s. 2

¹⁶ Prop. 2005/06:165 s. 36 samt Personer lagförda under 2004 s. 9

¹⁷ Personer lagförda under 2004 s. 9

¹⁸ Personer lagförda under 2004 s. 9

¹⁹ Personer lagförda under 2004 s. 9

²⁰ Personer lagförda under 2004 s. 9

²¹ Anmällda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005, s. 2

²² Anmällda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005, s. 8

heterogen grupp.²³ Det finns dessvärre ingen entydig förklaring till varför ungdomar begår brott. Flera risk- och skyddsfaktorer har betydelse när det gäller att förstå varför ungdomarna begår brott.

Att notera är att det är endast en liten del av dem som begår brott som går vidare och utvecklar en kriminell livsstil i vuxen ålder. Tidigare belastning i form av kriminalitet är en av de viktigaste faktorerna när det gäller risk för återfall i brott.²⁴

De typiska ungdomsbrotten år 2005 var butiksstölder, olovlig körning, misshandel, narkotikabrott, skadegörelse, olaga hot, bilstöld, och inbrott av olika slag, således det vi idag kallar för typiska ungdomsbrott.²⁵

Tabell 1. Den vanligaste brottstypen som ungdomar misstänks för år 2005.²⁶

Ungdomar 15-20 år

Brottstyp	Antal
<i>Butiksstöld/snatteri</i>	5893
<i>Misshandel</i>	4392
<i>Narkotikabrott</i>	3925
<i>Olovlig körning</i>	3435
<i>Skadegörelse</i>	2659
<i>Inbrottsstöld</i>	1498

1.2 Ålder

Ungdomsåren är den ålder då flest personer begår brott. Toppåldern torde ligga kring 15-17 år. De flesta ungdomar begår brott under en begränsad tid. Detta bör därför ses som en övergående fas för majoriteten av de ungdomar som begår brott. Brottsligheten är tämligen ålderssegregerad innebärande att ungdomar sällan gör sig skyldiga till s.k. vuxenbrott såsom ekobrott medan vuxna mer sällan begår typiska ungdomsbrott, som skadegörelse eller personrån.²⁷ Stöldrelaterade brott, så-

²³ BRÅ-rapport 2005:13 s. 21

²⁴ BRÅ-rapport 2005:13 s. 22

²⁵ Anmälda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005, s. 10

²⁶ Anmälda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005, s. 10

²⁷ Social rapport 2006 s. 286

som stöld i affärer är vanligast och våldsbrott är lite ovanligare. Pojkar torde begå mer våldsbrott och mer allvarigare stöldrelaterade brott, till exempel inbrott.²⁸ Det finns emellertid en liten grupp som börjar begå brott relativt tidigt och fortsätter med detta i vuxen ålder. Det handlar då även oftast om allvarliga brott.

Det torde även vara ganska klart att ungdomar är den åldersgrupp som är klart mest utsatt för stöld och våldsbrott. Det är ungefär en tredjedel av skolungdomarna som under det senaste året drabbats av ett stöldbrott. En av tio rapporterar att de har hotats på ett sådant sätt att de har blivit rädda och hälften så många uppger att de har utsatts för våld som krävt någon form av vård. En stor del av det våld som ungdomar utsätts för inträffar i skolan, ute på gatan, disko eller fritidsgård. Det är ovanligare att ungdomarna har utsatts för våld i egen eller annans bostad.²⁹

1.3 Syfte

Jag avser att med denna uppsats klargöra orsakerna till varför ungdomar begår brott och vilka de här ungdomarna är. Syftet med uppsatsen är således främst att försöka förklara varför ungdomar begår brott och vad man kan göra för att förebygga detta.

1.4 Frågeställningar

Nedan följer de frågor jag utgick ifrån när jag skrev min uppsats:

- Varför begår ungdomar brott?
- Vilka ungdomar blir kriminella?
- Vad gör socialtjänsten för ungdomarna?
- Hur går socialtjänsten till väga när det arbetar med ungdomar?
- När omhändertar man ungdomar?
- Hur går ett omhändertagande till?

²⁸ Intervju med docent Sven-Åke Lindgren, Sociologiska Institutet.

²⁹ Social rapport 2006 s. 285

- Vad händer efter det att en ungdom har begått brott?
- Vad får ungdomar för påföljd?
- Kan man, och i så fall hur, förebygga brott?
- Hur går det förebyggande arbetet till i praktiken (Biskopsgården)?

1.5 Avgränsning

Ungdomsbrottslighet är ett stort område och det finns väldigt mycket att skriva om. Men eftersom allt inte ryms i förevarande uppsats har jag mer eller mindre varit tvungen att avgränsa uppsatsen till att huvudsakligen gälla ungdomar i åldern 15-18 år. I vissa fall, när det så behövs, berörs åldersgruppen 18-21 år och barn under 15 år. Barn under 12 år som begår brott har helt lämnats utanför uppsatsen.

Den praktiska delen av hur man förebygger brott är koncentrerad till stadsdelen Biskopsgården på Hisingen. Det arbete som är beskrivet där gäller således endast Biskopsgården och inte Göteborg generellt. Vad Göteborgs Stad gör för att förebygga ungdomsbrottslighet är väldigt intressant, men återigen, så ryms det inte inom uppsatsens ram, eftersom jag har valt att koncentrera mig till Biskopsgården.

Gång på gång under de intervjuer jag genomförde för denna uppsats betonades det att rekryteringen till kriminella nätverk skulle hindras. Eftersom detta i sig är ett stort område har även det lämnats därhän.

1.6 Metod

För att kunna skriva den här uppsatsen har jag utgått från mina frågeställningar, se ovan, avsnitt 1.4. Jag har så långt som möjligt försökt att besvara frågorna. För att kunna göra detta började jag med att söka litteratur på biblioteket knuten till området. Jag har även sökt på artiklar, BRÅ-rapporter, förarbeten, praxis m.m. på Internet. Därutöver har jag intervjuat docent Sven-Åke Lindgren för att bättre förstå varför ungdomar börjar att begå brott.

För att kunna skriva avsnittet om Biskopsgården och hur det fungerar där i praktiken har jag intervjuat Eva Andén, Socialkontoret Biskopsgården, Kristina Eriksson, enhetschef på fritidsgården Vårvinden, Fältassistenterna i Fältgruppen samt utredningsbefäl Yvonne Ylander Spikh på Polismyndigheten i Hisingen, Göteborg. De har under intervjun berättat om hur de arbetar med ungdomar, i vilken mån de försöker att förebygga ungdomsbrottslighet, hur samverkan med andra myndigheter fungerar etc. Utifrån den information jag fick under intervjuerna och Fältgruppens Årsrapport har jag skrivit avsnittet om Biskopsgården.

Jag hade även för avsikt att intervjua Lugna Gatan och de två högstadieskolor som finns i Biskopsgården. Detta gick dessvärre aldrig igenom, då det inte gick att få tag på dem de gånger jag hörde mig av till dem.

1.7 Disposition

Jag har valt att dela in uppsatsen i tre delar. Del I inleds med en kort introduktion av ungdomsbrottslighet, historik samt en definition av begreppen ungdom och brottslighet. Därefter börjar avsnittet (avsnitt 3) om kriminell utveckling, dvs. varför ungdomar börjar att begå brott. I avsnitt 4 berörs kort vem den kriminella är. Efter att ha beskrivit den kriminella utvecklingen och vem den kriminella är har jag gått över till att behandla vad som händer med ungdomar efter det att de har begått brott, vad olika myndigheter gör och vad de får för påföljd (avsnitt 5-7).

I Del II har jag tagit upp hur man kan förebygga ungdomsbrottslighet. Där behandlas vad de olika myndigheter kan göra och vad de gör. I Del III har jag tagit upp det förebyggande arbetet i Biskopsgården, Göteborg.

Jag har valt att börja om kapitelnumreringen från ett i respektive avdelning. Skälet till detta är att jag dels vill understryka den indelning av framställningen som gjorts i olika avdelningar, dels vill undvika alltför höga kapitelnummer.

Sammanfattningen har jag valt att lägga sist i varje del eftersom det är tre olika områden som berörs i varje del. Reflektionerna finns i slutet av uppsatsen.

2. Definitioner

2.1 Vad är ungdom?

Begreppet ungdom är svårdefinierat eftersom dess innehåll inte är givet, vilket de flesta forskare inom området poängterar.³⁰ Vad de flesta forskare verkar vara överens om är emellertid att ungdomsperioden är en livsfas mellan barndom och vuxenhet som inte låter sig avgränsas endast åldersmässigt. Man talar i forskningen om tre avgränsningar vad gäller ungdomsbrottsligheten:

- Fysiologiskt/biologisk,
- känslomässig/psykologisk, samt
- sociala avgränsningar.³¹

Estrada påstår att den fysiologiska/biologiska avgränsningen är mest snäv. Den innefattar den period då individen genomgår puberteten, vilket brukar inträffa vid 13-14 års ålder. Under den känslomässiga/psykologiska utvecklingen utvecklar individen sin självbild och identitet. Det torde börja vid 11 års ålder och avslutats troligen vid 20 års ålder. Vad gäller den sociala avgränsningen ses ungdomsperioden framförallt som den period där den unge frigör sig från sin familj och växer in i en gemenskap med jämnåriga. Väsentligt för detta är att individen lämnat ungdomstidens ansvarsfria tider för att leva med det ansvarstagande som vuxenlivet för med sig. Som kriterium brukar anges att individen avslutat utbildningsfasen och etablerat sig på arbetsmarknaden. Eftersom denna tid har förlängts, till följd av förlängd utbildningstid, menar många forskare att ungdomsperioden blivit allt längre.³²

³⁰ Estrada, s. 13

³¹ Estrada, s. 13

³² Estrada, s. 14 och där gjorda hänvisningar.

Det finns även två andra avgränsningar:

- kulturella och
- officiella kriterier.

Den första innebär att ungdomar agerar på ett visst sätt som avgränsar dem från vuxenlivet. Vad gäller officiella kriterier avses den ålder där individen börjar betraktas som en vuxen i fråga om rättigheter och ansvar. Som exempel kan nämnas myndighetsåldern i Sverige som är 18 år och som till exempel ger individen rätt att delta i politiska val.

Generellt avgränsas dock ungdomar till personer i åldern 15-20 år.

2.2 Vad är brott/brottslighet?

Som svar på frågan vad ungdomsbrottslighet är för något kan ges svaret ”den brottslighet som ungdomar begår”. Enligt nationalencyklopedin är brottslighet en ”sammanfattande term för begångna straffbelagda handlingar”.

Vad är då ett brott? I 1 kap. 1 § BrB beskrivs brott på följande sätt:

Brott är en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag
eller författning och för vilken straff som sägs nedan är föreskrivet.
(1:1 BrB)

Av denna formulering går det att läsa att brott inte existerar om det inte finns en lag som definierar en handling och stadgar straff för den som begår denna handling. Inom juridiken kallas detta för legatlitetsprincipen. ”Nullum crimen sine lege”, innebärande ”Inget brott utan lag”.

Lagarna är ständigt under förändringar. Därför kan handlingar som tidigare definierats som brott komma att avkriminaliseras och handlingar som tidigare inte var straffbelagda komma att bli det. Även brottens straffvärde kan förändras. Dessa

ständiga förändringar är relaterade till samhällsförändringar. Man kan utgå ifrån att handlingar som beläggs med straff är sådana som uppfattas som icke önskvärda av dem som har den lagstiftande makten i ett samhälle.³³

³³ Sarnecki, s. 19

DEL I

Varför och gällande rätt

3. Kriminell Utveckling

Varför vissa ungdomar hamnar på den brottsliga banan är en fråga som kräver svar på flera olika plan. Dessvärre finns det inte något generellt svar på denna fråga. Forskning har visat att tidiga asociala individ- och familjeförhållanden ökar risken för en allvarlig och långvarig kriminell utveckling.³⁴ Barn som redan tidigt har allvarliga uppförandestörningar, uppmärksamhetsstörningar eller svårigheter i den kognitiva eller emotionella utvecklingen, d v s den kunskapsrelaterade eller känslomässiga utvecklingen, löper ökad risk för senare kriminell utveckling. Det gäller särskilt barn som har svårigheter på flera olika områden samtidigt och då problemen är av mera varaktig natur.³⁵ Det är viktigt att ha i minnet det inte är en enskild faktor som medför en ökad risk, utan ofta handlar det om samspel mellan flera faktorer. Det kan handla om att barnet:

- är aggressivt, fientligt med ett utagerande beteende mot både barn och vuxna,
- förstör för andra, har sönder saker och i övrigt uppvisar ett bråkigt, ”stökigt” beteendemönster,
- tidigt har koncentrationssvårigheter och/eller är hyperaktiv eller
- har svårt att tolka och bemöta andra och är sena i kunskapsrelaterad och/eller känslomässig utveckling. Detta leder ofta till problem i förhållandet till kamrater och till svårigheter i skolan överhuvudtaget.

Ytterligare en faktor som kan påverka brottsligheten är den fysiska och sociala närmiljö en individ lever och utvecklas i. Som exempel på detta kan nämnas bostadsområdet, den socioekonomiska strukturen i bostadsområdet, förekomsten av lättillgängliga brottsobjekt samt relationer till familj och vänner.³⁶ Vidare är individens personliga förutsättningar³⁷ en faktor som kan påverka brottsligheten. Alla

³⁴ BRÅ-rapport 2001:15 s. 6

³⁵ BRÅ-rapport 2001:15 s. 6f.

³⁶ BRÅ-rapport 2001:15 s. 11

³⁷ Med individens personliga förutsättningar menas egenskaper och sätt att relatera till sin närmaste omgivning etc.

som bor i kriminellt belastade områden är inte kriminella och blir inte heller kriminella. Det är en liten del av dem som begår brott som utvecklas till tungt kriminella, medan de flesta som begår små ”ungdomsbrott”, såsom snatteri i butik, inte gör det.

Vad gäller att motverka den kriminella utvecklingen har skolan en stor och viktig roll. Jag skulle vilja påstå att skolan kanske till och med har den viktigaste rollen. Skolan kan fungera som en ersättare för barn som kommer från dåliga familjeförhållanden. I de flesta fall är skolan som ett hem, som en ersättare för föräldrar. Skolan står för social kontroll och överföring av värderingar. Den är vår största arena och den är kolossalt viktig. Sven-Åke Lindgren menar dock att skolan har släppt detta, att läroplanen ej är tillräcklig. Han menar även att skolan kan åstadkomma mer än polis, socialtjänsten, politiker etc., eftersom skolan kan se närmare hur ett barn utvecklas och vilken kontakt det har med sina föräldrar.³⁸

3.1 BRÅ-rapport 2001:15

BRÅ har skrivit en, enligt min mening, väldigt bra rapport om den kriminella utvecklingen och poängterar i rapporten att:

- tidiga insatser för att minska nyrekryteringen till gruppen vanekriminella utgör ett viktigt inslag i regeringens handlingsprogram för det brottsförebyggande arbetet
- kunskap om tidiga riskfaktorer och tidiga insatser finns samt
- arbetet med tidiga brottsförebyggande insatser i hög utsträckning tycks sakna förankring i befintlig vetenskaplig kunskap och kan förbättras betydligt i enlighet med intentionerna i regeringens handlingsprogram.³⁹

³⁸ Intervju med Sven-Åke Lindgren, docent, Sociologiska Institutet

³⁹ BRÅ-rapport 2001:15 s. 8

3.1.1 Tidiga riskfaktorer

Grundläggande riskfaktorer som eventuellt kan komma att påverka en framtida antisocial utveckling kan vara medfödda egenskaper, såväl ärftligt betingade som förvärvade under fosterstadiet. Ytterligare riskfaktorer kan vara barnets närmiljö, exempelvis i form av brister i föräldrarnas omsorg. Även barnets tidiga personlighetsegenskaper och konkreta beteendemönster ger möjligen de tydligaste signalerna om när en illavarslande utveckling kan vara förestående. Sådana egenskaper hos barn kan vara:

- **Uppförandestörningar.** Forskning har visat att barn som tidigt har olika allvarliga uppförandestörningar löper en ökad risk för en kriminell utveckling.⁴⁰ Det kan exempelvis handla om barn som är aggressiva och fientliga mot andra barn och vuxna. Det kan även handla om barn som förstör för andra och har sönder olika föremål. Det är dock viktigt att poängtera att det inte är alla barn som påvisar dessa störningar som blir kriminella.
- **Uppmärksamhetsstörningar/hyperaktivitet.** Detta gäller barn som redan tidigt har koncentrationssvårigheter, svårt att sitta still, är rastlösa etc. De har svårt att ha den självkontroll som krävs i social samvaro, såväl i samspelet med föräldrar och andra vuxna som med barn.⁴¹ Beteendemönster av det här slaget kallas för ADHD och DAMP.
- **Uppförandestörningar och uppmärksamhetsstörningar/hyperaktivitet.** Dessa går ofta, dock ej alltid, hand i hand. Framförallt är det barn som tidigt påvisar båda dessa beteenden samtidigt som löper en ganska stor risk för en kriminell utveckling.⁴²
- **Kognitiva störningar/inlärningssvårigheter.** Tidiga och allvarliga störningar kan också tyda på en ökad risk för asocial utveckling. Barn som på ett eller annat sätt visar problem vad gäller inlärningsförmåga, språk- och talutveckling etc. löper en stor risk för kriminell utveckling.

⁴⁰ BRÅ-rapport 2001:15 s. 15

⁴¹ BRÅ-rapport 2001:15 s. 15

- **Emotionella störningar.** Förmågan att knyta känslomässiga band till andra är grundläggande för att senare kunna känna trygghet, empati och tillit i relationer till andra människor och för att kunna utveckla varaktiga och känslomässiga sociala band.⁴³

- **Multiproblem.** Det är viktigt att poängtera att alla barn som påvisar ovanstående problem slag inte löper risk för att bli kriminella senare i livet, särskilt inte om det rör sig om en kortare period. Barn som uppvisar enstaka eller mera tillfälliga svårigheter utvecklas vanligtvis på ett normalt sätt.⁴⁴

3.1.1.1 Genetik och biologi

Något som är absolut självklart är att ingen föds till brottsling. Däremot kan genetiska faktorer och tidigt förvärvade biologiska egenskaper medföra att vissa barn har större benägenhet än andra att utveckla tidiga beteendemönster som innebär ökad risk för framtida kriminalitet. Forskningsresultat visar bland annat på att såväl hormonella faktorer som funktioner i det autonoma respektive centrala nervsystemet bidrar till olika grundläggande förutsättningar för att utveckla impulsivitet, aggressivitet och liknande beteendemönster, som i sin tur medför ökad risk för kriminell utveckling. Forskningen har även påvisat att för tidig födsel och skador under fosterstadiet, såsom mammans missbruk, samt förlossningskomplikationer kan medföra tidiga biologiska skador på barnet som ökar risken för att barnet ska utveckla de beteenden som ovan redovisats se avsnitt 3.1.1).⁴⁵

Per Olof Alm, rätts- och allmänpsykiatriker vid Huddinge sjukhus, forskare och legitimerad psykoterapeut, skrev i sin doktorsavhandling⁴⁶ i medicin vid Karolinska Institutet i Stockholm, att man genom att studera vissa biologiska faktorer och personlighetsfaktorer kan man få en god uppfattning om vilka som riskerar att

⁴² BRÅ-rapport 2001:15 s. 16

⁴³ BRÅ-rapport 2001:15 s. 16

⁴⁴ BRÅ-rapport 2001:15 s. 16

⁴⁵ BRÅ-rapport 2001:15 s. 17

⁴⁶ Juvenile and adult criminality: Relationships to platelet MAO activity, triiodothyronine, ADHD, conduct disorder and psychopathy. Karolinska Institutet 1996, utdrag i Apropå 4/1996 Edling Margareta, *Biologin påverkar*

fastna i kriminalitet. Underlaget för hans studie är en undersökning som påbörjades i slutet av 1950-talet, av kriminaliteten hos 287 pojkar enligt 1956 års klientundersökning rörande ungdomsbrottslighet. Pojkarna i undersökningen var födda åren 1943 till 1951. De blev bland annat intervjuade och läkarundersökta samt gick igenom olika tester. Föräldrar och lärare intervjuades också. Undersökningen följdes upp av en sociologisk och en psykologisk studie på 1980-talet.

I den psykologiska uppföljningsstudien ingick 199 personer, varav 125 av dem accepterade att vara med i Per Olof Alms undersökning. 78 var personer som före 15 års ålder hade registrerats för brott allvarliga nog att leda till åtal om förövarna hade varit äldre. 47 var kontrollpersoner, som inte hade registrerats för brottslighet i unga år. Männen har lämnat blodprov som analyserats. De har intervjuats och genomgått en omfattande kroppslig undersökning. Deras registrerade brottslighet efter 15 års ålder har mätts. Av dem som hade begått brott före 15 års ålder hade 31 personer fortsatt med detta som vuxna. Studien visar att de som fortsatt med kriminalitet på väsentliga punkter skiljer sig både från dem som slutat begå brott och från dem i kontrollgruppen. Studien visar fyra riskindikatorer, som man inte kan påverka med viljan, som kan göra en person sårbar för kriminellt beteende. De fyra faktorerna är:

- Låg aktivitet hos enzymet monoaminoxidas (MAO) uppmätt i trombocyter (blodplättar)
- Högt halt av sköldkörtelhormonet trijodthyronin
- Beteendestörning och hyperaktivitetssyndrom (ADHD) före 15 års ålder
- Psykopatirelaterade personlighetsdrag

Per Olof Alm menar att när de fyra ovanstående faktorerna (se avsnitt 3.2.1.1) sammanfaller blir de således en belastning, som gör individen särskilt sårbar för kriminellt beteende. Hans studie pekar på risken för fortsatt kriminalitet hos personer med en viss typ av sårbarhet. Genom en kombination av medicinsk, social och psykologisk hjälp skulle risken minskas avsevärt för att hamna i kriminalitet. Endast biologiska faktorer ger inga förklaringar till varför människor handlar som de gör, lika lite som enbart sociala eller psykologiska. Det gäller därför att ha en

helhetssyn på människan.

Studierna visar att de pojkar som fortsatt att begå brott hade betydligt lägre aktivitet av enzymet monoaminoxidas (MAO) än de övriga. MAO-aktiviteten anses stå i ett ”balansförhållande” till bland annat signalsubstansen serotonin. Låg MAO-aktivitet motsvaras av låg omsättning av serotonin i hjärnan. Personer med låg serotoninomsättning är ofta impulsiva, sensationssökande och skyr monoti. Låg serotoninaktivitet kan vara en tillgång, som ger förutsättningar för flexibilitet och kreativitet för välutvecklade personer, medan det för andra kan leda till anpassningssvårigheter såsom kriminalitet. MAO-aktiviteten är genetiskt styrd och nästan oförändrad genom livet. Den kan ses som en biologisk faktor som tar sig psykosociala uttryck.

3.1.1.2 Föräldrar och uppfostran

Föräldrarnas roll att ge en god omsorg är av betydelse under barnets uppväxt. Om föräldrar har svårt att utveckla goda känslomässiga relationer till barnet eller använder sig av olämpliga uppfostringsmetoder, ökar risken för att barnet tidigt ska få allvarliga sociala problem som i sin tur kan leda till en kriminell utveckling.⁴⁷ Det kan både handla om föräldrar som själva har sociala problem och föräldrar som av någon anledning inte kan erbjuda sitt/sina barn en god omsorg. Det är ganska viktigt att stödja dessa föräldrar för att minska risken till att barnet skall få kriminell karriär. Stödet kan till exempel ske i form av kontinuerliga hembesök av utbildad personal som kan ge stöd och hjälp i det vardagliga omsorgs- och uppfostringsarbetet, men även ge socialt och emotionellt stöd till föräldrarna.⁴⁸

Egenskaper hos föräldrarna och deras förmåga till omsorg är viktiga faktorer som påverkar barnet i dess utvecklingsfas. Likväl som föräldrarnas uppfostringsmetoder kan ge barnet en trygg och säker individ kan den också bidra till en kriminell utveckling. Kriminalitet, missbruk hos föräldrarna, ensamstående förälder eller

⁴⁷ BRÅ-rapport 2001:15 s. 7

tonårsförälder, bristande omsorgsförmåga samt övergrepp och misshandel är några få exempel på faktorer hos föräldrar som kan bidra till en kriminell utveckling hos barnet.⁴⁹ Visserligen kan ärftliga faktorer, såsom missbruk och psykisk sjukdom hos föräldrarna, spela en viss roll, men ändå handlar det nog oftast om att föräldrarna som själva har en besvärlig situation också har svårt att på ett ansvarsfullt sätt ombesörja barnets fysiska, psykiska och sociala hälsa och utveckling. Föräldrarna måste således ha ork och lust till att ta sig tid med barnen.

Man kan även påstå att föräldrarnas förhållande till barnen är en länk mellan andra riskfaktorer och barnets utveckling.⁵⁰ I de fall relationen mellan barnet och föräldrarna är tämligen god torde det spela en mindre roll för barnets utveckling om barnet bor i ett socioekonomiskt utsatt område, om vårdnadshavaren är ensamstående etc.⁵¹ Har föräldrarna en bra kontakt med sitt barn, kan prata med barnet om allt och vet vad barnet gör, dvs har en god insikt i barnets sysselsättningar, torde det minska riskerna för en kriminell utveckling.

Att utveckla en positiv och känslomässig närhet och relation till barnet är ganska viktig för den fortsatta utvecklingen. Barn, vars föräldrar brister beträffande den känslomässiga närheten, löper en ökad risk för att utveckla emotionella störningar. Det har också visats att barn till föräldrar som ägnar barnen alltför lite tid och som lägger ned allt för lite engagemang på att förmedla och uppmuntra prosociala värderingar, attityder och beteenden löper en ökad risk för antisocial utveckling.⁵²

Andra viktiga faktorer som är viktiga i barnets utveckling är föräldrarnas förmåga att vara konsekventa och tillämpa en konstruktiv konflikthantering utan hot och våld samt att föräldrarna faktiskt är medvetna om vad barnen gör. Det är bristerna i föräldrarnas omsorg som medför en antisocial utveckling när barnet väl börjar konfronteras med kamrater, skola och omvärlden i övrigt.⁵³

Forskningsresultat påvisar att det är den tidiga känslomässiga relationen mellan

⁴⁸ BRÅ-rapport 2001:15 s. 7

⁴⁹ BRÅ-rapport 2001:15 s. 18

⁵⁰ BRÅ-rapport 2001:15 s. 18

⁵¹ BRÅ-rapport 2001:15 s. 18

⁵² BRÅ-rapport 2001:15 s. 18

barn och föräldrar som i hög utsträckning ligger bakom det samband man ofta brukar finna mellan föräldrarnas bristande tillsyn och utvecklingen av antisocialt beteende.⁵⁴ En bra kommunikation mellan föräldrar och barn torde medföra att föräldrarna har god insikt i barnens sysselsättningar, kamratrelationer m.m. En dålig relation mellan föräldrar och barn medför således att föräldrarna inte har insikt i barnets sysselsättningar m.m.

3.1.1.3 Socioekonomisk struktur

De flesta barn och ungdomar som begår allvarliga brott kommer från familjer med omfattande social problematik. Visserligen har de flesta barn och ungdomar ekonomisk, materiell trygghet och socialt stöd från familjen med detta gäller inte alla.

Kriminella ungdomar är oftast från socioekonomiskt utsatta områden. Därmed inte sagt att alla ungdomar från socioekonomiskt utsatta områden är kriminella. Bostadsområdenas socioekonomiska utsatthet torde emellertid ha inverkan på ungdomarnas kriminella utveckling. Områdets socioekonomiska karaktär torde inte ha någon betydelse för barn som redan tidigt uppvisade allvarliga psykosociala problem. Dessa barn torde ändå löpa risk för att bli kriminella oavsett vilket bostadsområde de bor i. Dock är det ingen självklarhet att det rör sig om några enkla orsakssamband som är direkt användbara för tidigt brottsförebyggande arbete på individ- och familjenivå. Både internationell och svensk forskning har visat att kopplingen mellan den enskilda familjens socioekonomiska situation och kriminell utveckling hos barnen inte är särskilt stark.⁵⁵

I ett antal studier har det påvisats att det finns ett samband mellan ungdomars fritidsvanor och deras sociala situation.⁵⁶ Med social belastning avses de negativa faktorer i en individs sociala situation som försvårar dennes möjligheter att leva ett socialt fullvärdigt liv. Hit räknas främst individens brottslighet samt i viss mån andra typer av avvikande beteende som missbruk, prostitution och allvarliga skolproblem.

⁵³ BRÅ-rapport 2001:15 s. 18

⁵⁴ BRÅ-rapport 2001:15 s. 18

⁵⁵ BRÅ-rapport 2001:15 s. 19

⁵⁶ BRÅ-rapport 1983:7 s. 14 och där gjorda hänvisningar

Undersökningar av kraftigt brottsbelastade individers livssituation visar att de ofta också är missbrukare av alkohol och/eller narkotika, att stora delar av deras umgängeskrets består av människor med liknande problem som de själva har, att de saknar fast arbete, att de har trassliga familjeförhållanden osv. Alla dessa faktorer är relaterade till individens fritid. Är man till exempel arbetslös får fritiden en annorlunda karaktär, då den bundna tiden reduceras starkt.

Det är allmänt känt att det råder starka samband mellan olika former av alkohol- och drogmissbruk och kriminalitet. Det är också tämligen vanligt att varje enskild individ tar förhastade slutsatser ifråga om sambandet mellan missbruk och kriminalitet. I vilken grad missbruket orsakar kriminalitet eller huruvida det handlar om parallella problembilder där såväl missbruk som kriminalitet är olika yttringar av en gemensam bakomliggande problembild är osäkert.

En vanlig uppfattning är att brott huvudsakligen är ett svar på den situation de socioekonomiskt opriviligerade grupperna befinner sig i. Som exempel kan nämnas social eller ekonomisk utsatthet hos föräldrar, svaga sociala band som bristande föräldra- eller skolanknytning eller bristande ”övertygelse” antilegalt inflytande från kamrater, samt slutligen en läggning som karaktäriseras av risktagande, rastlöshet och impulsivitet.⁵⁷

De uppväxtvillkor och levnadsförhållanden som människor lever under har betydelse för brottslighetens omfattning och struktur. En större andel av ungdomar, vars föräldrar är från arbetarklassen, har begått brott jämfört med ungdomar från överklassen.⁵⁸ Forskning har visat att ungdomar från arbetarklassen löper en större risk för att bli lagförda för brott än ungdomar från överklassen. Forskningen som har gjorts har även visat att ekonomisk fattigdom är en grundläggande faktor som interagerar med en mängd andra problem.⁵⁹

Ekonomiska problem är en faktor som påverkar ungdomars liv negativt. Utöver ekonomiska problem verkar det sociala stödet som en grundläggande resurs. För-

⁵⁷ Estrada och Flyghed, s. 93

⁵⁸ BRÅ-rapport 2005:4 s. 29

⁵⁹ Social rapport 2006 s. 287

äldrar kan också ha mer allvarliga problem som ytterligare höjer riskerna för olika utfall hos barnen, inte minst brottslighet och missbruk. Det handlar om uppväxtförhållanden som präglas av föräldrars missbruk, kriminalitet, misshandel och sexuella övergrepp.

Den grupp av ungdomar som visat sig begå mest brott är de barn som växer upp i familjehem eller som ständigt har kontakt med de sociala myndigheterna under uppväxten.

Kriminologisk forskning har exempelvis visat att ungdomar som har goda hemförhållanden, dvs. vars individförhållanden inte innebär överrisk för brott, uppvisar betydligt högre brottslighet när de bor i en omgivning som präglas av omfattande social problematik.⁶⁰ Detta hänger bland annat samman med kamraternas betydelse för ungdomskriminalitet samt de mer omfattande problem som skolor i sådana områden tvingas förhålla sig till.

⁶⁰ Social rapport 2006 s. 288 och där gjorda hänvisningar

4. Vem är den kriminella?

I den svenska samhällsdebatten om ungdomsbrottslighet kan man se och höra att den finns en överrepresentation av gärningsmän med utländsk bakgrund. Detta uppmärksammas mycket mer än att utsatthet för brott, speciellt våldsbrott, också är överrepresenterat hos ungdomar med utländsk bakgrund.⁶¹ När det gäller brottslighet beror överrepresentationens storlek dels på vilken indikator som används, dels på vilken brottstyp som undersöks. Ser man till den totala ungdomsbrottsligheten handlar det om en överrepresentation på cirka 1,5 gånger.⁶²

Dock begås de allra flesta ungdomsbrotten av ungdomar med ”helsvensk” bakgrund. Barn och unga med utländsk bakgrund växer upp under relativt sett mer ogynnsamma ekonomiska och sociala förhållanden, varför den överrepresentationen är förväntad. Det är vanligare att hushåll med utländsk bakgrund har ekonomiska problem, lägre utbildningsnivå och svag arbetsmarknadsanknytning, vilket torde påverka individens sociala band till såväl familj som samhälle. Familjer med utländsk bakgrund påverkas dessutom i större utsträckning av de negativa strukturella effekterna av boendesegregationen, eftersom de oftare bor i de mest problembelastade bostadsområdena.

Frågan om invandrarbarn begår fler brott än svenskfödda barn med svenska föräldrar belystes även i en studie gjord av BRÅ⁶³. Den rapporten visade att de flesta anmälda brott i Sverige begicks av personer med svensk bakgrund, dvs. personer födda i Sverige med svenska föräldrar. Studien visade också att de allra flesta invandrare faktiskt inte varit misstänkta för något brott över huvudtaget.

⁶¹ Social rapport 2006 s. 288

⁶² Social rapport 2006 s. 288

5. Socialrätt

5.1 Allmänt

Barn och ungdomar som begår brott blir i stor utsträckning föremål för de sociala myndigheternas arbete. Vad gäller barn som inte fyllt 15 år⁶³ faller ansvaret på de sociala myndigheterna. Beträffande ungdomar mellan 15 och 21 år delas ansvaret mellan de sociala myndigheterna och rättsväsendet. I praktiken är det dock så att rättsväsendet alltmer tar över ansvaret för de som fyllt 18 år.

Socialtjänsten skall enligt gällande lagstiftning vara serviceinriktad samt bistå med diverse tjänster då det behövs. Vad gäller barn och ungdomar ska socialnämnden och föräldrarna tillsammans verka för att de får växa upp under trygga förhållanden och får ta del av andra levnadsbetingelser. Det föreligger en skyldighet för socialtjänsten att tillgodose barn och ungdomars behov av vård och behandling. Deras rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran skall först och främst tillgodoses genom föräldrarna och andra vårdnadshavares försorg, 6 kap. 1 § FB. I annat fall kan socialtjänstens resurser vidtas. Om omständigheterna i det enskilda fallet för den unges eller barnets bästa motiverar det skall Socialnämnden (SN) se till att denne kan få vård utanför hemmet. Det är SN:s ansvar att se till att det finns såväl familjehem som annat boende som tar emot barn som behöver vård utanför hemmet eller annat boende.

Socialnämnden är det allmännas representant för barnets välbefinnande och trygghet och skall verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden, 5 kap. 1 § SoL. Ett betydelsefullt redskap i arbetet att förverkliga det socialrättsliga skyddet för barn är den anmälningsskyldighet som stadgas i 14 kap. 1 § SoL. Bestämmelsen innebär att vissa myndigheter och anställda inom

⁶³ BRÅ-rapport 1996:2, Invandrare och invandrares barns brottslighet – En statistisk analys

⁶⁴ Straffmyndighetsåldern är 15 år

såväl offentlig som enskild verksamhet har en sanktionerad skyldighet att anmäla misstänkta missförhållanden för barn och unga. Den sekretess som brukar råda mellan olika verksamheter får därmed vika.⁶⁵

5.2 Socialtjänstlagen

Socialtjänstlagen bygger på frihet och samförstånd mellan den enskilde och socialtjänsten. Denna frivillighet kan dock sättas ur spel med stöd av LVU. Ett tvångsomhändertagande enligt LVU måste föregås av en domstolsprövning. Frivilliga åtgärder kan vidtas med stöd av SoL medan tvångsåtgärder enligt LVU förutsätter att rekvisiten i lagen är uppfyllda. Något tvångsingripande med stöd SoL är inte möjligt.

SoL skall fungera som ett rättsligt skydd för det utsatta barnet. Syftet med bestämmelsen om anmälningsskyldigheten för vissa yrkesgrupper är att förverkliga skyddet för barn vars situation ännu inte har uppmärksamats av socialtjänsten.⁶⁶

Insatser för den enskilde utformas enligt SoL tillsammans med den vårdbehövande. Efter att ett vårdplan upprättats skall åtgärder väljas i överensstämmelse med kraven på närhet, kontinuitet och flexibilitet.⁶⁷

Vad för åtgärder som skall vidtas måste avgöras från fall till fall och den enskildes behov av vård. SoL innehåller ingen uppräkningslista av åtgärder, utan vilka åtgärder som är bäst för den enskilde utformas tillsammans med den enskilde samt SN. Vid behov utformas åtgärderna för den unge i samverkan med andra samhällsorgan, organisationer och föreningar. Dock har SN, vid åtgärder av socialrättslig karaktär, det yttersta ansvaret för att den unge får behövlig vård.

Vid misstanke om att brott har begåtts av ett barn eller en ungdom kan socialrätts-

⁶⁵ Se 14 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) där det framgår att anmälningsskyldigheten i socialtjänstlagen bryter den sekretess som annars gäller

⁶⁶ Mattson, s. 77

⁶⁷ Nordlöf, s. 50 ff.

liga åtgärder⁶⁸ tillgripas. Om behov av åtgärder föreligger skall främst frivilliga åtgärder enligt SoL vidtas. Om samtycke inte kan erhållas får tvångsåtgärder enligt LVU vidtas. Det måste dock poängteras att själva brottet endast utgör ett indicium på ett aktuellt behov av vård. Utöver detta måste det föreligga ett individuellt vårdbehov. Åtgärden skall vara motiverad med hänsyn till den person som blir föremål för den och får således inte vara av allmänpreventiv karaktär.⁶⁹

5.2.1 Socialtjänstens handläggning

Den grundläggande bestämmelsen om socialtjänstens ansvar för barn och unga finns i 5 kap. 1 § SoL. Där framgår det att socialnämnden skall verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden, och att barn och ungdomar som riskerar en ogynnsam utveckling får det skydd och det stöd som de behöver i form av individuella insatser. Det är emellertid inte alla barn och ungdomar, som visar sådana tecken som är i behov av insatser från socialtjänstens sida. Man har kunnat konstatera ett antal specifika risk- och skyddsfaktorer som har ett samband med risken för den unge att utveckla ett kriminellt beteende. För att socialarbetarna skall kunna vidta lämpliga åtgärder måste de vid rätt tidpunkt ha kunskaper om vilka missförhållanden eller situationer som utgör risker för ett barn. De måste även kunna bedöma graden av risk utifrån en given situation och kunna göra prognoser av enskilda barns framtida utveckling.⁷⁰ Enligt 11 kap. 1 § SoL skall socialnämnden därför utan dröjsmål inleda en utredning av det som kommit till deras kännedom och som kan ge anledning till någon åtgärd av deras sida.

För att förverkliga det socialrättsliga skyddet för barn och unga finns en bestämmelse om anmälningsskyldighet i 14 kap. 1 § SoL. Ett barnavårdsärende inleds vanligtvis med en anmälan om ett misstänkt missförhållande och bestämmelsen utgör därför en nödvändig förutsättning för socialtjänstens arbete med utsatta

⁶⁸ T.ex. familjehem eller hem för vård eller boende.

⁶⁹ Nordlöf, s. 54

⁷⁰ SOU 2004:122 s. 204

barn.⁷¹ Det räcker med en misstanke om ett missförhållande för att anmälningsskyldighet skall föreligga. Förutsättningarna för en anmälan är således uppfylld redan då personen uppmärksammas på ett eventuellt missförhållande.⁷² Det ankommer sedan på socialnämnden att granska vilka grunder som finns för uppgiften och sedan påbörja en utredning.⁷³ Anmälningsskyldigheten gäller fall där det är aktuellt med tvångsinsatser och andra fall av missförhållanden såsom misshandel eller skada i hemmet, vanvård m.m.⁷⁴

5.3 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Enligt 2:8 RF är varje medborgare gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövande. Det skyddet kan begränsas genom lag och i vårt fall av LVU. Beslut om frihetsberövande bör inte fattas utan ett klart och fast stöd i lag, detta i enlighet med legalitetsprincipen. Därför bör främst frivilliga åtgärder enligt SoL⁷⁵ vidtas beträffande barn och ungdomar innan ett tvångsgripande enligt LVU kan bli aktuellt. LVU är således subsidiär i förhållande till SoL, 1 § LVU. Endast när behövlig vård inte kan anordnas på frivillig väg enligt SoL skall LVU tillämpas.

Vård enligt LVU får beredas den som är under 18 år om det kan antas att vård inte kan ges den unge med samtycke från denne eller från dem som har vårdnaden om denne. I vissa fall gäller detta även den som fyllt 18 år men ännu inte 20 år, 1 § 2 och 3 st. LVU. Åldersgränserna innebär att beslut om beredande av vård måste fattas innan den unge fyller 18 respektive 20 år. Den enskilde bör även genom information ha fått en bra uppfattning om vad samtycket gäller. Viljeförklaringen bör vara klar och entydig och får inte innehålla andra villkor än sådana, som nämnden i samförstånd med berörda enskilda parter och med den unges vård- och behandlingsintresse i förgrunden finner sig kunna acceptera. Ett samtycke bör slutligen vara avgivet utan otillbörlig påtryckning. Det bör påpekas att ett sam-

⁷¹ Mattson, s. 78

⁷² Mattson, s. 87

⁷³ Mattson, s. 87

⁷⁴ Mattson, s. 88

⁷⁵ Prop. 1989/90:28 s. 106

tycke kan återkallas.

Vid beslut enligt LVU skall vad som är bäst för barnet vara avgörande, 1 § 5 st. LVU. Stycket är en anpassning till artikel 3 Barnkonventionen, i vilken det stadgas:

”Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har ett lagligt ansvar för barnet och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.

Konventionsstaterna skall säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.”

Artikel 3 barnkonventionen tar i första hand sikte på åtgärder vidtagna av det offentliga inom den rättsliga sfären. Detta är logiskt med tanke på att det är stater och inte enskilda som är rättsligt bundna av barnkonventionen.⁷⁶

Till följd av Sveriges implementering av barnkonventionen har regleringar om barnets bästa iförts i FB, LVU, SoL och Utlänningslagen. Olika tolkningar av barnets bästa förordas i dessa författningar.⁷⁷ Beslut enligt LVU kan dock inte ha annat syfte än att förbättra för den unge. Inga andra intressen kan således bestämma utgången. Behovet av samhällsskydd kan således inte vägas in.

Vad den unge har för inställning skall så långt som möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad, 1 § 6 st. LVU. Detta är en direkt anpassning till artikel 12 i Barnkonventio-

⁷⁶ Schiratzki, s. 28

⁷⁷ Schiratzki, s. 30

nen. Skyldigheten att ta reda på den unges egen inställning och respektera densamma vid beslutsfattandet gäller alla beslutssituationer och ingripanden med stöd av LVU. Det är endast i undantagssituationer, där beslutet kräver brådska, som beslutsfattaren kan underlåta att inhämta den unges inställning. Begreppet den unge har valts för att markera att bestämmelsen tar sikte på hela målgruppen för LVU, dvs. även personer som per definition inte längre kan kallas barn.

5.3.1 Omhändertagande

5.3.1.1 Omhändertagande för vård

Vård med stöd av LVU är avsedd för personer under 18 år och i vissa fall även för personer i åldern 18 till 20 år.

En förutsättning för att LVU skall kunna tillämpas är att vård enligt SoL inte är aktuellt. Om den unge⁷⁸ inte samtycker till vård är den grundläggande förutsättningen för att tillämpa LVU uppfylld. Till skillnad från SoL, där det krävs samtycke från både den unge och vårdnadshavaren, då den unge har fyllt femton men inte arton år, för att en åtgärd med stöd av SoL skall kunna tillgripas, räcker det med att den ena inte samtycker för att vård med stöd av LVU skall kunna tillgripas. Förutsättningar för att LVU skall användas föreligger även då vårdnadshavaren inte är anträffbar. Detsamma gäller om föräldrarna samtyckt med det finns anledning att misstänka att de kommer att motsätta sig vården genom att återkalla samtycket. Viktigt är att alltid komma ihåg att frivilliga åtgärder enligt SoL skall tillämpas innan man kan tillämpa LVU.

Vid ett ingripande med stöd av LVU måste man bedöma om det verkligen är nödvändigt i förhållande till den unges levnadsförhållanden och utveckling. Grunderna för ett omhändertagande är preciserade i LVU. Detta för att kravet på rättssäkerhet så långt som möjligt skall kunna beaktas.

Vård enligt LVU skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas, 2 § LVU.

Vad gäller den fysiska misshandeln hänvisas ofta till 3 kap. 5 § BrB, om att det skall röra sig om tillfogande av kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försättande av den unge i vanmakt eller annat sådant tillstånd.⁷⁹ Lagen omfattar till att börja med alla situationer när ett barn utsätts för misshandel i hemmet. Med misshandel menas både fysisk och psykisk misshandel. Redan en ringa grad av misshandel kan utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling, om det inte är fråga om en enstaka överilad handling⁸⁰. Om misshandeln är av allvarligare slag, bör den unge regelmässigt beredas vård utanför det egna hemmet, i varje fall för en tid. Naturligtvis måste en bedömning ske från fall till fall men det torde, åtminstone i fråga om yngre barn, i de flesta fall vara oundvikligt att barnet skiljs från hemmet.⁸¹ Med psykisk misshandel, som är svårare att definiera, menas exempelvis att den unge utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering.⁸² Det är inte fråga om enskilda händelser utan om en relation och ett förhållningssätt som bl.a. hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Till gruppen hör barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade, barn som kränks, hotas med att bli övergivna och som terroriseras. Hit hör t.ex. barn som växer upp i hem där det förekommer våld mellan makarna/samborna. Om kvinnan hotas, kränks eller misshandlas i barnets åsyn bör detta kunna räknas som psykisk misshandel av barnet. Detsamma gäller barn eller unga som växer upp under hot från sin familj.⁸³

Uttrycket "brister i omsorgen" täcker en mängd olika situationer, då barnet utsätts för vanvård. Hit hör misskötsel i fråga om hygien, kläder och mat samt underlåtenhet att ge barnet behövlig sjukvård eller behandling. Bristande omsorg kan även bestå i att barnets behov av känslomässig trygghet allvarligt eftersätts och

⁷⁸ Har den unge inte fyllt 15 år skall vårdnadshavaren lämna samtycke

⁷⁹ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁸⁰ Prop 1989/90:28 s 107

⁸¹ Prop 1989/90:28 s 107

⁸² Prop 1989/90:28 s 107

vara en följd av missbruk eller psykiska störningar hos föräldrarna eller av djupgående konflikter mellan föräldrarna samt mellan föräldrar och andra vuxna.⁸³ Att låta barnet vistas i en skadlig miljö kan även utgöra en omsorgsbrist. I **RÅ 2003 not 102** ansågs föräldern bland annat att periodvis sätta sina egna behov framför barnen, vilket enligt Regeringsrättens mening, i barnets perspektiv medför, en bristande kontinuitet och struktur. Detta i sin tur skulle, enligt Regeringsrätten, leda till en så oförutsebar och otrygg situation för barnen att det kan konstateras att det föreligger brister i omsorgen.

Riskbedömningen måste grundas på konkreta fakta och inte på lösa antaganden. Det får inte röra sig om någon ringa risk för skada; risken skall sålunda vara dels påvisbar, dels allvarlig. Regeringsrätten uttalade i **RÅ 1995 ref. 46** att för att en risk skall bedömas vara påtaglig, skall det inte enbart vara fråga om en ringa risk. Det måste finnas konkreta skaderisker och det skall kunna konstateras att riskfaktorerna har sådan allvarlig inverkan på barnets hälsa och utveckling att barnet har ett tydligt vårdbehov. Konkreta omständigheter måste alltså föreligga som talar för en risk för skada. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller ovidkommande omständigheter, t.ex. samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för ett vårdingripande.⁸⁵

Vård med stöd av LVU kan meddelas även då den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en uppenbar risk att skadas på grund av missbruk, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteenden, 3 § LVU. Vad gäller rekvisitet ”brottslig verksamhet” krävs att den unge har begått brott. Därtill kommer att den unge ska vara i behov av vård. Detta beteende ska inte heller vara av tillfällig natur utan det krävs att det är ett varaktigt beteende för att vård med stöd av LVU skall kunna tillgripas. En uppenbar risk för återfall i brott kan således göra ett ingripande meningsfullt och försvarligt.⁸⁶ Med brottslig verksamhet avses inte rena bagatellförseelser eller andra enstaka brott som är av mindre allvarlig art. Brottsligheten måste i sig ge uttryck för en bristande anpassning till samhällslivet så att

⁸³ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁸⁴ Se RÅ 2003 not 102

⁸⁵ Prop. 1989/90:28 s. 107

⁸⁶ Nordlöf s. 66

ett vård- och behandlingsbehov kan anses föreligga.⁸⁷ Kravet på brottslighet och rekvisiten om uppenbar risk samt vårdbehov betyder att åtgärden riktar sig till en ung person som vid ett flertal tillfällen har påträffats med att begå kriminella handlingar som inte är av bagatellartad natur. Med uttrycket "socialt nedbrytande" menas att beteendet avviker från samhällets grundläggande normer.⁸⁸ Det kan handla om enstaka allvarliga brott, prostitution, uppträdande på "sexklubb" eller vistande i missbruksmiljö.⁸⁹ I RÅ 2000 ref. 33 prövades begreppet "socialt nedbrytande". Omständigheterna var de att Daniel Å, som hade fyllt 15 år vid Regeringsrättens avgörande, hade ett aggressivt uppträdande och svårt att behärska sig. Detta ledde i sin tur till att han har hotat och slagit sina kamrater och anhöriga. I sådana sammanhang har han också använt kniv. Han har avstängts från olika skolor och andra institutioner därför att man inte kunnat garantera hans egen och andras säkerhet. Utöver våld har han även gjort sig skyldig till annat brottsligt handlande, bland annat bruk av narkotika. Han har, enligt den utredning som gjorts i fallet, visat en dragning till asociala och destruktiva miljöer. Det fanns risk för ett kriminellt beteende, ett ökat missbruk och socialt utanförskap varför hans beteende ansågs vara ett "socialt nedbrytande beteende".

Beslut om vård enligt LVU meddelas av länsrätten efter ansökan av socialnämnden. Ansökan skall innehålla en redogörelse för den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver vård, tidigare vidtagna åtgärder och den vård som socialnämnden avser att anordna. Lämpligen bör socialnämnden vid ansökan om vård ge in en specificerad vårdplan. Länsrätten har att enbart pröva frågan om vård enligt LVU överhuvudtaget skall beredas den unge, medan det ankommer på nämnden att bestämma om vårdens närmare utformning. Rättens beslut om vård upphör att gälla om vården inte har påbörjats inom fyra veckor från den dag då beslutet vunnit laga kraft. Vården skall enligt 10 § 1 st. anses påbörjad, då den unge enligt relevant beslut har placerats utanför sitt eget hem.

⁸⁷ Nordlöf s. 66 samt Prop. 1979/80 Del A s. 255 som Nordlöf har hänvisat till

⁸⁸ Prop. 1989/90:28 s. 67 samt Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁸⁹ Prop. 1989/90:28 s. 109 samt Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

5.3.1.2 Omedelbart omhändertagande

Det finns fall, där risken är så akut för att den unge skadar sin hälsa eller utveckling att länsrättens beslut om vård med stöd av LVU inte kan avvaktas. Socialnämnden får då besluta om att ett omedelbart omhändertagande skall ske för den som är under 20 år. Omedelbart omhändertagande får ske om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag, dvs. att omständigheterna ska tyda på att rekvisiten i LVU föreligger.

Har socialnämnden beslutat om omedelbart omhändertagande skall beslutet underställas länsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades. Länsrätten skall pröva beslutet så snart som möjligt. Om inga synnerliga hinder finns skall detta ske inom en vecka från den dag då beslutet och handlingarna kom in till rätten. Uttrycket "synnerliga hinder" representerar allmänt ett strängt krav. Ett exempel på hinder som omöjliggör prövning kan vara att länsrätten finner det nödvändigt att få utredningen kompletterad.⁹⁰ Länsrätten skall omedelbart i beslut meddela att underställning har skett för sent samt att omhändertagandet till följd därav har förfallit.⁹¹

Om länsrätten fastställer ett beslut om omedelbart omhändertagande skall socialnämnden inom fyra veckor från den dag då omhändertagandet verkställdes, d v s, från det s.k. faktiska omhändertagandet⁹² ansöka hos länsrätten om att den unge skall beredas vård med stöd av denna lag.

5.3.1.3 Vård på grund av omhändertagande

Vården av den unge skall anses påbörjad när den unge på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller om vård har placerats utanför sitt eget hem, 10 § 1 st. LVU. Härmed avses att den unge har placerats i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende.⁹³ För vårdens innehåll och utformning finns bestämmelser i SoL.

⁹⁰ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁹¹ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁹² Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

Det är socialnämnden som bestämmer hur vården av den unge skall ordnas och var denne skall vistas under vårdtiden. Socialnämnden får även medge att den unge vistas i sitt eget hem, om detta kan antas vara bäst ägnat att främja vården av den unge. Vid bestämmande av placeringsfrågan är nämnden inte bunden av det förslag som har redovisats för länsrätten i samband med vårdansökan. Nya omständigheter kan föranleda avvikelser härifrån, och det bör erinras om den inom socialförvaltningsrätten rådande aktualitetsprincipen. Nämnden kan inte överlåta åt någon annan att bestämma om placeringen.⁹⁴ Vård med stöd av LVU skall dock alltid inledas utanför den unges eget hem. Viktigt att notera är att SN under vårdtiden har samma ansvar som vårdnadshavaren enligt 6 kap 1 § FB.

För de ungdomar som behöver särskild tillsyn skall det finnas särskilda ungdomshem och socialnämnden skall noga följa vården av den som får vård enligt LVU. Nämndens vårdansvar står kvar även efter det att den unge placerats i ett hem för vård eller boende.⁹⁵ SN har även ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt tillgodoses. Här är främst fråga om fall, där föräldrarna inte gör tillräckliga ansträngningar för att träffa barnet under vårdtiden, varvid nämnden skall lämna dessa stöd och hjälp av personlig och ekonomisk art för att de skall kunna klara kontakten med barnet. Det är även nämndens uppgift att verka för att familjehemsföräldrarna under vårdtiden medverkar till en positiv kontakt mellan föräldrar och barn.

När vård med stöd av LVU inte längre behövs, skall SN besluta att vården skall upphöra. SN skall då noga förbereda den unges återförening med den eller dem som vårdnaden om den unge. Enligt huvudregeln bör vården upphöra så snart ändamålet med densamma får anses uppfyllt. Principiellt måste härmed förstås att de missförhållanden som föranlett ingripandet har bortfallit eller i varje fall i väsentlig mån har minskats.⁹⁶ Vård som beslutats enligt LVU skall upphöra senast när den unge fyller 18 eller 21 år.

⁹³ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁹⁴ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁹⁵ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

⁹⁶ Clevesköld, Lars i Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LVU

5.3.1.3.1 Familjehem, hem för vård eller boende

Familjehem är idag den dominerade vårdformen för barn och ungdomar. Med familjehem åsyftas enskilda hem. Vård i familjehem används för tillfälliga placeringar, för miljöombyte, behandling eller utan samtycke. Den vårdformen bör tillgripas före institutionsvård aktualiseras, oavsett om vården meddelats med eller utan samtycke.

För att ett enskilt hem skall få ta emot ett barn eller en ung person under 18 år för stadigvarande vård eller fostran måste socialnämnden lämna sitt samtycke. Därefter är det socialnämndens ansvar att kontinuerligt genom besök eller på annat lämpligt sätt hålla sig väl underrättad om situationen i det enskilda hemmet samt även lämna behövligt stöd. Om barnet eller den unge missköter sig kan denne flyttas, 6 kap. 1-4 §§ SoL, 3 kap. 2 § SoF. Vid placeringen görs en helhetsbedömning i det enskilda fallet. Många faktorer, såsom närhetsprincipen, måste beaktas. Tyvärr är det i dagsläget svårt att rekrytera familjehem, vilket för med sig att avsteg från närhetsprincipen måste göras. Detta befriar dock inte socialnämnden från skyldigheten att fullgöra sina uppgifter inom familjehemsvården.⁹⁷

Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård, behandling, omvårdnad eller tillsyn i förening med boende. Ansvaret för den som har placerats i ett sådant hem tillkommer SN. Behovet av ett hem för vård eller boende skall vara tillgodosett inom varje kommun, vilket vederbörlig kommun svarar för.

⁹⁷ se Nordlöf s. 55 och där gjorda hänvisningar

6. Processrätt

6.1 Allmänt

Syftet med straffrätten är att undertrycka beteenden som kan ha en negativ effekt på samhällsbildningen.⁹⁸ Grunden för straffrättsskipningen utgörs av att en person har begått ett brott och skall straffas för detta. En grundläggande rättsprincip är att alla skall behandlas lika inför lagen. Från detta görs dock vissa undantag, t.ex. åldern hos den misstänkte personen. Det innebär att straffrättens påföljdssystem i begränsad utsträckning gäller för dessa grupper.

För den unge finns det en särskild reglering beträffande påföljdssystemet, handläggningen av ärendet etc., lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Där regleras hur polisens och åklagarens förundersökning skall handläggas, när ungdomar får häktas, vad som gäller vid rättegång samt bestämmelser om när åklagaren kan underlåta att väcka åtal. Åklagaren har en större möjlighet att underlåta att väcka åtal mot unga än mot vuxna. I första hand gäller LUL unga i åldern 15-17 år, men kan även i andra hand gälla unga i åldern 18-20 år. I Sverige är straffbarhetsåldern 15 år. Innan man har uppnått den åldern kan man inte straffrättsligt hållas ansvarig för sina handlingar. Från det att ett brott kommer till polisens kännedom till det att någon kan ställas till svars för brottet i domstol, finns en lång kedja av händelser. Förundersökning skall inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats, 23 kap.1 § RB. Vittnen och misstänkta ska förhöras. Bevis ska säkras. En åklagare ska sedan besluta om åtal skall väckas. Tingsrätten ska i sin tur ta upp ärendet till huvudförhandling. I princip ser rättskedjan likadan ut oavsett om det är vuxna eller barn som står till svars.⁹⁹ Beträffande ungdomar gäller dock vissa speciella bestämmelser redan från första

⁹⁸ Nordlöf, s. 159

⁹⁹ BRÅ-rapport, 2000:7 s. 15

förhöret. Bland annat skall ärendet handläggas skyndsamt, så att tiden mellan brott och reaktion blir så kort som möjligt. Socialtjänsten ska medverka i såväl förundersöknings- som lagföringsprocessen. Detta gäller även den unges vårdnadshavare. Dessa får till exempel närvara vid förhör med den unge. Handläggningstiden för förundersökningen startar formellt då den unge delges misstanke om brott, vilket vanligtvis sker vid det första förhöret.¹⁰⁰

Socialnämnden skall omedelbart underrättas om någon omyndig är misstänkt för brott för vilket fängelse kan följa, 6 § LUL. Ansvaret vilar på handläggaren hos polisen.¹⁰¹

6.2 Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL)

I LUL finns särskilda bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. I övrigt gäller rättegångsbalkens regler och andra bestämmelser. Lagen kompletterar rättegångsbalkens generella reglering om förundersökning, åtal och handläggning vid domstol. LUL innehåller enbart bestämmelser om personer under 21 år som är misstänkta.

Förundersöknings- och lagföringsprocessen skall handläggas skyndsamt. För närvarande finns det en tidsfrist på sex veckor för förundersökningen i ungdomsmål vad gäller brott som föreskriver minst sex månaders fängelse.¹⁰² För tiden mellan det att åtal väcks till det att huvudförhandling hålls i domstol gäller som regel en tvåveckorsfrist.¹⁰³

¹⁰⁰ BRÅ-rapport, 2000:7 s. 15

¹⁰¹ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL

¹⁰² Prop 2005/06:165 s. 111

¹⁰³ BRÅ-rapport 2000:7 s. 17

6.2.1 Förundersökning

Förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år skall, om det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften, 2 § LUL. Syftet är att förundersökningar mot ungdomar om möjligt skall koncentreras till ett fåtal handläggare. Endast undantagsvis skall uppgiften att handlägga ungdomsmål anförtros någon polisman eller åklagare som inte normalt sysslar med detta. Undantag kan motiveras exempelvis av att förundersökningen rör flera misstänkta där enbart en av dem är under 18 år och dennes brottslighet är mindre allvarlig.¹⁰⁴ Om den unge återfaller i brott bör om det är möjligt samma åklagare och samma polismän som tidigare har haft hand om ärendet anlitas i första hand för den nya förundersökningen, 2 § 2 st. LUL.

En förundersökning mot den som inte har fyllt arton år skall alltid ledas av åklagaren, om den unge är skäligen misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, 3 § LUL. Det finns en rad fördelar med att åklagaren är fu-ledare i ungdomsmål, då processrättsliga kunskaper och erfarenhet av bevisvärdering etc. är av stor betydelse för utredningens inriktning och uppläggning.¹⁰⁵ Det är även positivt att då åklagaren kontinuerligt följer utredningen och får kännedom om vad som kommit fram, kan han också snabbt fatta beslut i åtalsfrågan. En förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år och som gäller brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader skall bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen skall avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke enligt 23 kap. 18 § RB. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Det krävs starka skäl för att överskrida tidsfristen.¹⁰⁶ Den får inte överskridas under hänvisning till att det råder brist på utredningspersonal eller att andra uppgifter måste prioriteras.¹⁰⁷ Svårutredd ligabrottslighet, nya brottsmisstankar eller behov av komplicerade undersökningar kan däremot vara skäl för att

¹⁰⁴ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL samt 1994/95:12 s. 95

¹⁰⁵ Prop. 1994/95:12 s. 59

¹⁰⁶ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL samt 1994/95:12 s. 63

¹⁰⁷ Prop. 1994/95:12 s. 63

överskrida fristen.¹⁰⁸

Om den unge, sedan åtalsunderlåtelse har beslutats enligt 16 § LUL, misstänks för att dessförinnan ha begått annat brott, får åklagare besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller dock inte, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning inte äger rum, 8 § LUL. Om någon, som med stöd av 3 § LVU har intagits i ett ungdomshem, misstänks för att ha begått brott som hör under allmänt åtal, innan vården vid hemmet har avslutats, skall åklagaren pröva om åtal lämpligen bör ske. Innan åtalsfrågan avgörs, skall föreståndaren för hemmet höras, om det inte är obehövligt, 9 § LUL.

När förundersökningen väl är avslutad skall åklagaren fatta beslut i om han skall lägga ner målet eller om att den unge skall lagföras som skyldig. Vid beslut om lagföring kan detta ske på tre sätt:¹⁰⁹

- åklagaren kan väcka åtal och låta (i första hand) tingsrätten avgöra om den unge är skyldig eller inte,
- åklagaren kan även välja att utfärda strafföreläggande. Åklagaren utdömer då böter för brottet motsvarande dem som en domstol kan antas utdöma, men utan att ärendet går vidare till domstol. Detta måste dock godkännas av den misstänkte,
- åklagaren kan slutligen välja åtalsunderlåtelse, vilket innebär att den misstänkte finnes skyldig och lagförs, men att åklagaren varken låter ärendet gå vidare till domstol eller utfärdar böter själv. Ett sådant beslut bygger på att den misstänkte erkänner brott.¹¹⁰

Väljer åklagaren att väcka åtal går ärendet vidare till domstol. Där får rätten pröva den unges skuld och fatta beslut om påföljd. Rätten kan också välja att ogilla åklagarens talan.

¹⁰⁸ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL

¹⁰⁹ BRÅ-rapport 2000:7 s. 17

¹¹⁰ BRÅ-rapport 2000:7 s. 17

6.2.2 Förhör

En tämligen central del av förundersökningen är att förhöra de/den misstänkta, vittnen samt eventuella målsägande. Dessa förhör sker oftast på polishuset, men om det är mindre allvarliga förseelser kan förhören ske per telefon. När det gäller butiksstölder är det vanligast att polisen åker till butiken i fråga och där förhör den unge.

Vid förhör med den omyndige som är misstänkt för brott för vilket fängelse kan följa skall företrädare för socialtjänsten närvara, om det är möjligt och om det inte är för men för utredningen, 7 § LUL. Undantag från detta kan göras när den unge grips nattetid, då det är tämligen svårt att få tag på socialtjänstemän, och förhör bör genomföras omedelbart. Förhör får även hållas i socialtjänstemännens frånvaro om den unge inte vill uttala sig inför socialtjänstemännen. Handläggaren är ansvarig för att socialtjänstens företrädare kallas till förhör. Vidtagna åtgärder skall dokumenteras.

Förhör med någon som är under 18 år och som är misstänkt för brott, målsägande eller vittne, skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada. Särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Det bör noga tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Detta får inte göras mera ingående än omständigheterna kräver.

Förhör bör äga rum endast en gång, såvida det inte främst med hänsyn till den som förhörs är lämpligare att hålla flera förhör. Är det som barnet har att berätta av avgörande betydelse för utredningen, bör om är av vikt med hänsyn till barnets ålder och utveckling samt brottets beskaffenhet, någon som har särskild sakkunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda vid förhöret eller yttra sig angående värdet av barnets utsaga.¹¹¹ Det är viktigt att informera den unge om anledningen till förhöret. Utredningsledaren¹¹² bör pröva om förhöret skall dokumenteras med hjälp av en bandspelare eller videokamera. Detta skall han göra helst innan själva

¹¹¹ Danielsson, s. 90

¹¹² När ett barn som inte har fyllt 15 år begått ett brott får en utredning starta. Den som ansvarar för denna – polismyndighet eller åklagare – benämns utredningsledare och inte fu-ledare, eftersom någon förundersökning i dessa fall inte får ske.

förhöret äger rum. Alla beslut och åtgärder i samband med förhöret, även att videokamera används, skall noga dokumenteras.

Vid valet av förhørsplats skall man välja en sådan plats att förhöret inte medför uppseende som kan förorsaka barnet skada. Platsen skall väljas med stor omsorg och om det är möjligt skall små barn¹¹³ förhöras hemma. Skulle det av olika anledningar¹¹⁴ vara olämpligt att hålla förhöret hemma får en annan plats väljas, t.ex. på polisstationen. Förhör bör om möjligt inte hållas i skolan, men om det bedöms nödvändigt bör rektorn eller annan ansvarig kontaktas. Man bör dock se till att barnet inte utsätts för andra elevers intresse. Skall förhör hållas med barn, som före 15 års ålder misstänks för att ha begått brott, skall socialnämnden, om hinder inte möter, i god tid underrättas om tid och plats för förhöret, 16 § FUK. Syftet är att socialnämnden skall kunna planera så att en företrädare skall kunna vara närvarande vid förhöret. Detsamma gäller även då förhör skall hållas med en som inte fyllt 20 år, om det bedöms att det behövs ingripande från socialtjänsten.

Det är lämpligt att vårdnadshavaren genast underrättas och uppmanas att inställa sig för att närvara vid förhöret om den unge har gripits och förhör skall hållas omedelbart.¹¹⁵ Den unge bör tillfrågas om sin inställning till att vårdnadshavaren är närvarande. Om den unge inte kan lämna något godtagbart skäl till varför han inte vill att vårdnadshavaren skall delta skall de kallas. Om det senare vid förhöret visar sig att vårdnadshavarens närvaro har en negativ inverkan på den unge kan man låta denne gå ut ur förhørsrummet. Det viktigaste är att vårdnadshavaren finns tillgänglig¹¹⁶. Att notera är att medverkan från vårdnadshavarens sida är frivillig. Alla kontakter med vårdnadshavaren bör noga dokumenteras.

De flesta (70 %) av ungdomarna som är misstänkta för brott erkänner oftast detta redan under förundersökningen. Det torde då handla oftast om snatteri, där även bevisningen brukar vara ganska hög.¹¹⁷

¹¹³ Vad som avses med små barn framgår ej vilket även Danielsson påpekar, se s. 90

¹¹⁴ Avgöra det i det enskilda fallet, kan t.ex. vara det att brottet har förövats i hemmet

¹¹⁵ Danielsson, s. 85

¹¹⁶ För att däribland bilda sig en egen uppfattning samt vara till stöd och hjälp för den unge

¹¹⁷ BRÅ-rapport 2000:7 s. 17

6.2.3 Kvarhållande

Har någon som inte fyllt arton år gripits och beslutar åklagaren att inte anhålla honom, får polismyndigheten hålla honom kvar för att kunna skyndsamt överlämna honom till hans föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig vuxen person. Detta gäller dock endast om åklagaren funnit att den unge fortfarande är skäligen misstänkt för brott. Misstanken skall avse samma gärning som föranlett att den unge har gripits eller medtagits till förhör. Polisen är bunden av åklagarens bedömning av misstankegraden. Om åklagaren funnit att den unge inte längre är misstänkt, eller att misstanken ligger på en mycket låg nivå, har polisen inte rätt att kvarhålla den unge.¹¹⁸ Bestämmelsen är inte tillämplig på den som varit anhållen eller häktad. Om det inte föreligger skäl att underrätta vårdnadshavaren, t.ex. därför att brottet är bagatellartat, bör inte heller kvarhållande komma i fråga.

Den som inte har fyllt arton år får häktas endast om det finns synnerliga skäl. För en misstänkt som inte har fyllt arton år skall offentlig försvarare förordnas, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare. Bestämmelsen är tillämplig såväl på den som är tilltalad som den som enbart är misstänkt. Även artikel 37 i barnkonventionen, där det är föreskrivet att frihetsberövande av ett barn får användas endast som en sista utväg och då för kortast lämpliga tid skall beaktas.

6.2.4 Väckande av åtal

I fråga om den som misstänks för att ha begått brott innan han fyllt arton år skall åklagaren, innan han fattar beslut i åtalsfrågan, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt SoL har ansvaret för den unge, om denne har erkänt gärningen eller det annars finns skäligen misstanke att han har begått brottet. Yttrande behöver inte inhämtas om brottet är ringa, om det är uppenbart att det finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse eller om det annars är obehövligt, 11 § LUL.

¹¹⁸ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL

Åklagaren skall som huvudregel inhämta yttrande.¹¹⁹ Yttrande skall inhämtas såväl i fall där åtalsunderlåtelse övervägs som där det redan från början står klart att åtal kommer att väckas.

Innan talan har väckts vid domstol, får åklagare inhämta yttrande enligt 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. i fråga om den som inte har fyllt arton år, 10 § LUL. Härmed avses yttrande från den lokala kriminalvårdsmyndigheten. Avsikten är att personutredningen skall löpa parallellt med brottsutredningen så att, om åtal väcks, handläggningen av målet inte fördröjs av att personutredning måste inhämtas. Regeln innebär ingen inskränkning i domstols behörighet att besluta om personutredning under förundersökningen. Läkarintyg enligt 7 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål m.m. kan endast domstol besluta om.¹²⁰

När åtal väcks mot den som inte har fyllt arton år, skall tingsrätten underrätta vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge om åtalet och om tidpunkten för huvudförhandlingen, om det inte finns särskilda skäl mot det. Om yttrande skall lämnas eller har lämnats av socialnämnden, skall rätten underrätta nämnden om tidpunkten för huvudförhandlingen. Syftet är att socialtjänsten skall kunna medverka vid huvudförhandlingen men underrättelsen ska inte ges formen av en kallelse.¹²¹ Om åtalet avser ett brott på vilket fängelse kan följa, skall vårdnadshavaren eller annan som avses i första stycket, höras i målet, om det kan ske och det inte finns särskilda skäl mot det.

6.2.5 Åtalsunderlåtelse

Om någon har begått ett brott innan han har fyllt arton år, får åklagaren besluta åtalsunderlåtelse. Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den unge blir föremål för vård eller annan åtgärd enligt SoL, vård eller annan åtgärd enligt LVU eller annan åtgärd enligt LUL.

¹¹⁹ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL

¹²⁰ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL

¹²¹ Lindberg, Gunnel, Karnov, www.westlaw.se, Kommentarer till LUL

gärd som innebär att den unge får hjälp eller stöd. Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.

Åklagaren får, trots de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § 1 st. första men. RB, utfärda strafföreläggande för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år, om det kan antas att den unge, om åtal hade väckts, skulle ha dömts endast till böter. Därvid skall åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än det är föreskrivet för brottet

6.3 Utredning av brott begångna av den som inte har fyllt 15 år

I 1:6 BrB är det stadgat att påföljd inte får ådömas för brott som någon har begått innan han/hon har fyllt 15 år. Detta innebär bland annat att ingen förundersökning skall genomföras eftersom det ur straffprocessuell synpunkt saknas anledning att utreda brottet.¹²² Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet, 38 § LUL.

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas däribland om utredningen kan vara av betydelse för socialnämndens bedömning av den unges behov av vård och behandling. Någon uttrycklig begäran från socialnämndens sida om utredning i visst fall behövs inte. Det räcker att det kan antas att en utredning har betydelse för att avgöra behovet av socialnämndens insatser med avseende på barnet, i första hand enligt SoL eller LVU. En sådan utredning får företas under fyra angivna förutsättningar, 31 § LUL:

- om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

¹²² Danielsson s. 87

- Om det behövs för att klarlägga om någon som fyllt femton år har tagit del i brottet,
- om det behövs för att efterforska gods som åtkommit genom brottet eller
- om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Vid en utredning enligt 31 § LUL gäller följande bestämmelser om förundersökning i 23 kap. RB.¹²³

- Förundersökningens inledning och ledning, 23:3 RB
- Objektivitets- hänsyns- och skyndsamhetsprinciperna samt nedläggning av utredning, 23:4 RB
- Rätten att hålla förhör, 23:6 RB
- Hämtning till förhör, 23:7 RB
- Medtagande till förhör 23:8 RB
- Skyldigheten att stanna kvar för förhör, 23:9 RB
- Rätt att närvara vid förhör, 23:10 RB
- Rätt att yttra sig vid förhör, 23:11 RB
- Otillåtna förhörsmetoder, 23:12 RB
- Vittnesförhör inför domstol, 23:13 första och andra st. andra och tredje meningarna RB
- Yttrande från sakkunnig, 23:14 RB
- Den misstänktes rätt att påkalla förhör, 23:18 andra st. RB
- Rätt att klaga på undersökningsledarens beslut, 23:19 RB
- Dokumentation, 23:21 RB
- Regeringens föreskriftsrätt, 23:24 RB

Det är inte nödvändigt att ställa upp något krav på att brottet skall vara av en viss svårighetsgrad. Dock är det självklart att den brottsliga handlingens straffvärde har ett visst inflytande på frågan om utredningen kan antas ha betydelse för socialnämnden.¹²⁴ Det torde vara en självklarhet att ju allvarigare brottet är, desto mer angeläget är det att en utredning företas. Brotts som i första hand bör ge anledning till utredning är:

¹²³ Danielsson s. 92f

¹²⁴ Danielsson s. 88 samt där gjord hänvisning till prop. 1983/84:187 s. 16

- överlagda brott mot person eller egendom,
- brott som vittnar om hög grad av hänsynslöshet eller grov tanklöshet i fråga om andra människors liv, hälsa eller egendom eller
- brott som med hänsyn till sin karaktär gör det sannolikt att behov av hjälpinsatser föreligger, bland annat narkotikabrott.¹²⁵

Att notera är dock att det är i första hand är barnets bästa som bör beaktas vid ställningstagandet.

Utredningen skall i första hand klarlägga det händelseförlopp i vilket barnet deltagit. Oftast är någon mera ingående utredning inte nödvändig. Dock är det angeläget, precis som vid andra utredningar, att klargöra om barnets uppgifter är sanna.¹²⁶ Om utredningens syfte är att söka klarlägga om någon straffmyndig deltagit i brottet bör resultatet dokumenteras. Om det i utredningen visar sig att någon straffmyndig deltagit skall anmälan genast göras till behörig fu-ledare.

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge skall omedelbart underrättas om att en utredning har inletts samt kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det. Socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts. Vid förhör med den unge skall företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte finns några hinder härom. När en utredning enligt 31 § LUL är färdig skall protokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden, 36 § LUL.

Beträffande barn som inte fyllt 12 år och har begått ett brott får en utredning inledas bara om det föreligger synnerliga skäl.

¹²⁵ Danielsson s. 88

¹²⁶ Danielsson s. 88

6.3.1 Gripande av barn under 15 år

Har någon före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas han på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får han gripas av envar. Om en enskild person har gripit den unge, skall denne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. Till skillnad mot gripande enligt 24 kap. RB anses även polisen ha rätt till envarsgripande enligt LUL.¹²⁷ Om polisen har övertagit ett evarsgripande eller själv gripit någon skall gripandet direkt anmälas till polismyndigheten eller åklagaren som omedelbart skall besluta om frigivande eller att den unge skall hållas kvar för förhör. Om det är möjligt bör polisen redan på platsen för gripandet ta kontakt med den som skall leda utredningen för besked i frågan.¹²⁸ Polismyndigheten eller åklagaren skall då omedelbart besluta om den unge skall friges eller hållas kvar för förhör. Notera att den som är under 15 år inte för tas i förvar.

6.3.2 Tvångsmedel mot barn under 15 år

Om någon som ännu inte är straffmyndig är misstänkt för att ha begått brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. RB företas mot den unge, 35 § LUL. Att notera är att tvångsmedel som avses i 24 och 26 kap. RB inte får användas. I den mån tvångsmedel ändå måste användas mot den som före femton års ålder har begått brott bör det användas med stor rekvisitet. Av prop. 1983/84:187 s 29¹²⁹ framgår att det ändå finns ett behov av att kunna företa en:

- Husrannsakan för att t.ex. möjliggöra beslag av stöldgoods som den unge åtkommit eller för att efterforska denne för hämtning till förhör om han är misstänkt för brott
- Kroppsvisitation för att t.ex. möjliggöra beslag av stöldgoods som den unge har

¹²⁷ Se även 24:7 RB

¹²⁸ Danielsson s. 95

¹²⁹ Detta har Danielsson hänvisat till i s. 95

åtkommit.¹³⁰

Beslag, husrannsakan och kroppsvisitation får användas bara om det föreligger särskilda skäl för tvångsåtgärden som t.ex. misstanke om allvarligare brottslighet eller brottslighet av större omfattning. När det gäller beslag bör som ett särskilt skäl anses att förverkande av föremålet kan ifrågakomma. Observera att kroppsbesiktning inte får företas mot den som inte är straffmyndig.¹³¹

6.3.3 Förhör med barn under 15 år

Av 15 § FUK framgår att förhör med barn som misstänks för att före 15 års ålder ha begått brott får hållas endast efter medgivande av undersökningsledaren. Dock får frågor ändå ställas till barnet utan sådant medgivande om det behövs för att klarlägga om barnet har begått brottet. Förhöret bör hållas av en polisman som är väl lämpad för uppgiften. Förhöret skall även planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den unge tar skada.¹³²

Hänsynsprincipen, som innebär att bland annat att utredningen skall bedrivas så att ingen utsätts för onödiga olägenheter, regleras i 23 kap. 4 § RB, gäller också vid utredningar mot den som är under 15 år. JO har i ett beslut¹³³ uttalat följande:

Endast i undantagsfall bör hämtning utföras av uniformerad polis eller på något ställe där uppmärksamhet kan väckas. Att varken hämtning eller förhör sker i skolan annan än när mycket speciella skäl föreligger sägs vara av särskild vikt.

Detta beslut kom efter att poliser hållit förhör i skolan och då uppträtt i polisuniform och använt sig av ”målade” tjänstefordon.¹³⁴

Om förhör skall hållas med barn som inte fyllt 15 år skall, om inga men förelig-

¹³⁰ Danielsson s. 95

¹³¹ Danielsson s. 95

¹³² Danielsson s. 89

¹³³ Danielsson s. 90

ger, socialtjänsten meddelas i god tid om tid och plats för förhöret, 16 § FUK. Syftet är att socialnämnden skall kunna planera så att en företrädare skall kunna vara närvarande vid förhöret. Detsamma gäller även då förhör skall hållas med en som inte fyllt 20 år, om det bedöms att det behövs ingripande från socialtjänsten.

Om förhör skall hållas med ett barn som är under 15 år och misstänks ha begått brott eller ska höras som vittne, bör enligt 23:10 3 st. RB, den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för förhöret.

Alla kontakter med socialnämnden och vårdnadshavaren om underrättelse och kallelse till samt närvaro vid förhör skall dokumenteras.

6.4 Lag (1997:997) om särskild företrädare för barn

Att tillvarata barnets intressen medför svårigheter då vårdnadshavaren eller någon som står vårdnadshavaren nära har begått ett brott mot barnet. Det gäller i såväl fråga om att utreda brottet som att i övrigt ta tillvara barnets intressen under förundersökningen och i rättegången. I dessa fall saknas det oftast någon som kan tillvara barnets rätt¹³⁵, varför lagen om särskild företrädare för barn trädde i kraft 1 januari, 2000. Lagen kom till för att stärka barnets rätt i dessa fall.

Företrädare för barnet skall förordnas då det finns anledning att misstänka att brott, på vilket fängelse kan följa, har begåtts mot ett barn som är under 18 år om:

- En vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller
- Det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta tillvara barnets rätt, 1 §.

Det är i vart fall uttalat i propositionen¹³⁶ att det ofta finns ett starkt behov då den underårige misstänks ha utsatts för sexuella övergrepp, misshandel eller annat

¹³⁴ Danielsson, s. 89

¹³⁵ Danielsson s. 96 där hänvisning sker till prop. 1998/99:133 s 8

brott mot sin person. Det kan även vara aktuellt vid t.ex. när vårdnadshavaren har förskingrat barnets tillgångar.¹³⁷

Om det finns två vårdnadshavare till barnet som inte bor tillsammans¹³⁸ och en av dem blir misstänkt för brott skall det vara möjligt att den andre vårdnadshavaren ensam företräder barnet. Om det på grund av särskilda omständigheter får antas vara till barnets bästa skall dock en särskild företrädare kunna utses också i dessa fall.¹³⁹

Den som är särskild företrädare skall i istället för vårdnadshavaren ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång, 3 §. Denne bör i princip helt överta vårdnadshavarens rätt att besluta vad gäller det rättsliga förfarandet och frågor såsom om barnet bör genomgå förhör eller läkarundersökning inom ramen för polisutredningen.¹⁴⁰ Den särskilde företrädaren har samma rätt som ett målsägandebiträde att närvara och yttra sig vid förhör.

En advokat, en biträdande jurist eller någon annan får förordnas till särskild företrädare. Det är bara den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för uppdraget som får förordnas. Det är åklagaren som hos tingsrätten ansöker om att en särskild företrädare skall förordnas.

¹³⁶ Prop. 1998/99:133 s. 23 som Danielsson hänvisat till på s. 96

¹³⁷ Danielsson s. 96

¹³⁸ d v s varken är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden

¹³⁹ Danielsson s. 96

¹⁴⁰ Danielsson s. 96 samt prop. 1998/99:133 s. 28

7. Påföljder

Med påföljder avses de i BrB nämnda straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Många av påföljderna kan tillämpas på såväl unga som vuxna lagöverträdare. Bifaller rätten åtalet har rätten att fastställa påföljden. Vilket straff den tilltalade ska ådömas framgår av de bestämmelser som finns stadgade vid respektive brott samt vad därutöver är särskilt föreskrivet, BrB 1:4. Vad gäller påföljdsvalet är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Villkorlig dom och skyddstillsyn är jämställda i svårhetshänseende. De är jämte fängelse att betrakta som en svårare påföljd än böter, 1:6, 30:1 BrB. För de ungdomar som tidigare är ostraffade är dagsböter den vanligaste påföljden.¹⁴¹ Det är en påföljd som kan anpassas efter brottets svårighetsgrad och den dömdes förmåga att betala. Böter är en form som används i ganska stor omfattning beträffande unga lagöverträdare. Om något vårdbehov hos den unge inte föreligger är det ganska lämpligt att döma till böter.

En annan påföljd för unga är sluten ungdomsvård. Om rätten finner att någon som begått brott innan denne fyllt 18 år bör dömas till fängelse, skall den som huvudregel i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. För ungdomar i 18-20 års ålder krävs att det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för att döma till fängelse. Unga lagöverträdare kan även dömas till villkorlig dom förenat med böter eller samhällstjänst, om den tilltalade samtycker till det. Anser rätten att påföljden inte kan stanna vid böter får de även döma till skyddstillsyn. Även skyddstillsyn får förenas med böter eller samhällstjänst om den tilltalade samtycker till det. Skyddstillsyn kan också förenas med kontraktsvård, om den tilltalade samtycker härför. Rätten kan även förena skyddstillsyn med föreskrifter om bland annat missbruksvård och psykiatrisk vård. Unga lagöverträdare kan också överlämnas till rättspsykiatrisk vård eller bli föremål för vård enligt lagen (1988:870) om missbrukare i vissa fall.

¹⁴¹ BRÅ-rapport 2000:7 s. 17 och prop. 2005/06:165 s. 39

Förutom de ovannämnda påföljderna finns det även särskilda påföljder för den unge. Förutom böter är den vanligaste påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten.¹⁴² För att man skall kunna dömas till vård inom socialtjänsten krävs det dels att man är under 21 år och dels att den unge är i behov av vård.

I mars 2006 kom regeringen med en ny proposition¹⁴³ där de föreslår ett antal ändringar i reglerna om ingripanden mot och behandlingen av unga lagöverträdare. I samband med ändringarna för ”överlämnande till vård” införs en ny beteckning, ungdomsvård.¹⁴⁴ Något nytt är även att ungdomstjänst införs som en ny påföljd för unga lagöverträdare. Påföljden skall bestå av oavlönat arbete samt särskilt anordnad verksamhet.

De vanligaste påföljderna ungdomar brukar ådömas är dagsböter eller överlämnande till vård inom socialtjänsten. Skyddstillsyn är ett annat alternativ. Fängelse är tämligen ovanligt.¹⁴⁵

7.1 Ungdomstjänst

Ungdomstjänst införs som en ny och fristående påföljd för lagöverträdare under 21 år. Det skall vara en obligatorisk uppgift för kommunerna att administrera ungdomstjänst. Kommunerna skall ha ansvar för att en ungdomstjänstplats ordnas för den dömde. Socialtjänsten skall även i fortsättningen ha huvudansvaret för unga lagöverträdare. Ungdomstjänst skall bestå av oavlönat arbete och annan särskild anordnad verksamhet. Påföljden skall verkställas så snart det kan ske. SN skall bestämma det närmare innehållet i en utdömd ungdomstjänst i en arbetsplan och utse en handledare för den unge. Ungdomstjänst bör vara ett alternativ till bötesstraff som inte är lindriga. Endast om det inte finns förutsättningar att dömas

¹⁴² Prop. 2005/06:165 s.39

¹⁴³ Prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare. Reglerna träder kraft 2007-01-01

¹⁴⁴ Prop. 2005/06:165 s. 1

¹⁴⁵ BRÅ-rapport 2000:7 s. 17

till ungdomstjänst som påföljd bör böter väljas.¹⁴⁶ Regeringens uppfattning är att ungdomstjänst ofta är en lämpligare påföljd än villkorlig dom mot bakgrund av ungdomstjänstens pedagogiska och vägledande inslag. Ungdomstjänst bör även användas framför villkorlig dom och när det är fråga om återfall i brott.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Prop. 2005/06:165 s. 76

¹⁴⁷ Prop. 2005/06:165 s. 76

Sammanfattning Del I

Ungdomsbrottslighet har alltid varit ett stort problem i Sverige. Det går dessvärre inte en dag utan att man i medierna kan läsa om något brott ungdomar har begått. Ungdomsbrottsligheten uppfattas av många som ett hot mot vårt samhälle, varför det är en viktig uppgift för kriminalpolitiken att avskaffa eller i vart fall minska ungdomsbrottsligheten.

Många uppger att de någon gång begått brott, i de flesta fall handlar det om stöldrelaterade brott. Men detta har då oftast varit engångsföreteelse.

Det finns inget klart svar på varför ungdomar begår brott. Oftast är det flera faktorer som spelar in då ungdomar hamnar på den kriminella banan. Det kan handla om struliga familjeförhållanden, gruptryck eller bostadsområdet. Det är dock i vart fall klart att barn som redan tidigt har allvarliga uppförandestörningar, uppmärksamhetstörningar eller svårigheter i den kognitiva eller emotionella utvecklingen löper ökad risk för en senare kriminell utveckling. Är ett barn i tidig ålder aggressivt, fientligt mot barn och vuxna, förstör för andra, är hyperaktiv eller är sen i kunskapsrelaterad och/eller känslomässig utveckling, kan detta vara tecken på att något inte står rätt till. Det är dock av vikt att känna till att inte alla barn som uppvisar sådana tecken blir kriminella eller löper risk härför. Ytterligare en faktor som kan påverka brottsligheten är den socioekonomiska strukturen i bostadsområdet, förekomsten av lättillgängliga brottsobjekt samt relationer till familj och vänner. Man kan påstå att föräldrarnas förhållande till barnen är en länk mellan andra riskfaktorer och barnets utveckling. I de fall relationen mellan barnet och föräldrarna är god torde det spela mindre roll för barnets utveckling om barnet bor i socioekonomiskt utsatt område. Även genetiska faktorer och tidigt förvärvade biologiska egenskaper kan medföra att vissa barn har större benägenhet än andra att utveckla tidiga beteendemönster som innebär ökad risk för framtida kriminalitet. Såväl hormonella faktorer som funktioner i det autonoma respektive centrala nervsystemet bidrar till olika grundläggande förutsättningar för att ut-

veckla impulsivitet, aggressivitet och liknande beteendemönster, som i sin tur medför ökad risk för kriminell utveckling. Även för tidig födsel och skador under fosterstadiet, såsom mammans missbruk, samt förlossningskomplikationer kan medföra tidiga biologiska skador på barnet som ökar risken för att barnet ska utveckla de beteenden som föranleder kriminell utveckling.

Skolan, som står för social kontroll och överföring av värderingar, har en mycket viktig roll då det gäller att motverka en kriminell utveckling. I de flesta fall fungerar skolan som en ersättare för barn som kommer från dåliga familjeförhållanden. Skolan torde åstadkomma mer än polis, socialtjänsten, politiker etc., eftersom skolan närmare kan bedöma hur ett barn utvecklas och vilken kontakt det har med sina föräldrar.

Barn och ungdomar som begår brott blir i stor utsträckning föremål för de sociala myndigheternas arbete. Vad gäller barn som inte fyllt 15 år faller ansvaret på de sociala myndigheterna. Beträffande ungdomar mellan 15 och 21 år delas ansvaret mellan de sociala myndigheterna och rättsväsendet.

Av den unges behov av vård utformas insatser för denne främst enligt SoL. Vad för åtgärder som skall vidtas måste avgöras från fall till fall. Vilka åtgärder som är bäst för den enskilde utformas tillsammans med den enskilde samt socialnämnden. Om den unge inte lämnar samtycke till vård enligt SoL då han anses vara i behov av vård kan tvångsåtgärder enligt LVU vidtas. För att det socialrättsliga skyddet för barn skall fungera finns en bestämmelse om anmälningsskyldighet i SoL, vilken gäller fall där det är aktuellt med tvångsinsatser och andra fall av missförhållanden i hemmet. Endast en misstanke om att sådana förhållanden föreligger räcker för att anmälningsskyldighet skall föreligga.

Vård enligt LVU skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Det skall således finnas en påtaglig risk för skada, vilket innebär att en oklar eller avlägsen risk för den unge inte kan utgöra grund för ett omhändertagande. Det skall

gå att konstatera att risken för skada har en sådan inverkan på barnets hälsa eller utveckling att barnet har ett tydligt vårdbehov.

Vård med stöd av LVU kan även meddelas då den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en uppenbar risk att skadas på grund av missbruk, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende.

Straffrättens påföljdssystemet gäller i begränsad utsträckning för ungdomar som begår brott. För ungdomar finns därför en särskild reglering, LUL, i vilken det regleras hur polisens och åklagarens förundersökning skall handläggas, när ungdomar får häktas, vad som gäller vid rättegång samt bestämmelser om när åklagaren kan underlåta att väcka åtal. LUL gäller i första hand ungdomar i åldern 15-18 år.

Förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år skall i första hand ledas av en åklagare eller polisman, som är särskild lämpad för uppgiften. Om det för brottet som den unge är misstänkt för är föreskrivet fängelse i mer än sex månader skall förundersökningen alltid ledas av en åklagare.

Vid förhör med den unge som är misstänkt för brott för vilket fängelse kan följa skall företrädare för socialtjänsten närvara om det är inte för med för utredningen. Har barn under 15 år begått brott förhör får hållas endast efter medgivande av undersökningsledaren. Frågor får dock ställas till barnet utan sådant medgivande om det behövs för att klarlägga om barnet har begått brottet. Om förhör skall hållas med barn som är under 15 år skall socialtjänsten meddelas i god tid om detta. Detta gäller även då förhör skall hållas med en som inte fyllt 20 år, om det bedöms att det behövs ingripanden från socialtjänsten. Förhöret skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada.

Om åtal väcks mot den unge skall tingsrätten underrätta vårdnadshavaren eller annan som svarar för den unges vård och fostran om det inte finns skäl mot det. Om yttrande skall lämnas eller har lämnats av SN, skall rätten underrätta nämnden om tidpunkten för huvudförhandlingen.

Straff får enligt BrB inte ådömas för brott som någon har begått innan den unge har fyllt 15 år. Kan dock någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått

ett brott får utredning rörande brottet inledas däribland om utredningen kan vara av betydelse för socialnämndens bedömning av den unges behov av vård och behandling. Någon uttrycklig begäran från socialnämndens sida om utredning i visst fall behövs inte. Det räcker att det kan antas att en utredning har betydelse för att avgöra behovet av socialnämndens insatser med avseende på barnet, i första hand enligt SoL eller LVU.

Den som är under 18 år får häktas endast om det finns synnerliga skäl.

Om brott har begåtts mot ett barn som är under 18 år och om det är en vårdnadshavare som kan misstänkas för brottet eller om det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta tillvara barnets rätt kan företrädare för barnet förordnas enligt lagen om särskild företrädare för barn.

Om rätten finner att någon som begått brott innan denne fyllt 18 år bör dömas till fängelse, skall den som huvudregel i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. För ungdomar i 18-20 års ålder krävs att det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för att döma till fängelse. Unga lagöverträdare kan även dömas till villkorlig dom förenat med böter eller samhällstjänst, om den tilltalade samtycker till det. Anser rätten att påföljden inte kan stanna vid böter får de även döma till skyddstillsyn. Även skyddstillsyn får förenas med böter eller samhällstjänst om den tilltalade samtycker till det.

De vanligaste påföljderna ungdomar brukar ådömas är dagsböter eller överlämnande till vård inom socialtjänsten.

DEL II

Det förebyggande arbetet

1. Inledning

Brottslighet är ett samhällsproblem som måste angripas utifrån en bred kriminalpolitisk ansats. Denna måste vara en integrerad del av samhällspolitiken och drivas inom ramen för en allmän välfärdspolitik som innefattar mål om social trygghet och rättvis fördelning.¹⁴⁸ Ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete kräver att rättsväsendet samverkar med andra samhällsområden, lokala myndigheter, näringsliv samt enskilda. Förutom denna samverkan förutsätter ett effektivt brottsförebyggande arbete en kombination av lagstiftning och myndighetsåtgärder men även privata eller medborgerliga insatser.

Det bästa sättet att minska brottsligheten och öka tryggheten för medborgarna är att förhindra att brott begås. Hela samhället har mycket att vinna på ökad trygghet och minskad brottslighet. Samhällets arbete för att förebygga brott är viktigt för att minska såväl antalet brottsoffer som antalet gärningsmän. Brottsförebyggande arbete kan beskrivas som aktiviteter som syftar till att minska benägenheten att begå brott eller att minska antalet tillfällen att begå brott.¹⁴⁹

Det finns flera olika vägar att förebygga brott. Det finns åtgärder, situationella åtgärder, som tar sin utgångspunkt i själva brottsituationen och syftar till att försvåra genomförandet av brottsliga gärningar. Att öka risken för upptäckt av brott, t.ex. genom riktad polisövervakning eller ökad belysning i gångtunnlar, eller att minska utrymmet för brott t.ex. genom märkning av egendom eller klottersanering är andra exempel på sådana åtgärder.¹⁵⁰

Det är av stor betydelse att tidigt sätta in åtgärder för att främja en god social utveckling och därmed förhindra att barn och ungdomar dras in i kriminalitet. Som jag redan har nämnt ovan är det viktigt med tidiga åtgärder, dvs. sådana som riktar

¹⁴⁸ Skr. 2000/01:62 s. 3

¹⁴⁹ Skr. 2000/01:62 s. 7

sig till barn och ungdomar i riskmiljöer och risksituationer för att förhindra eller i vart fall begränsa en ogynnsam utveckling. Det primära ansvaret åvilar föräldrarna men skolan har ett ansvar att skapa goda förutsättningar för elevens sociala utveckling. Till socialtjänstens uppgifter hör att verka för individers goda levnadsförhållanden och svara för enskildas behov av omsorg, service, upplysningar, råd och stöd samt vård. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för omsorgen av barn och unga.

Ett annat sätt att förebygga sociala problem och brott bland barn och unga är att arbeta med föräldrastöd och föräldrautbildning. Detta kan ges i många olika former och det är viktigt att sådan verksamhet får växa fram utifrån barnens och föräldrarnas behov och önskemål.¹⁵¹

Tungt kriminellt belastade vuxna har oftast börjat sin kriminella bana i ungdomsåren. Om samhället lyckas stoppa dem i tid kan vi förhindra både mänskliga tragedier och en ökad otrygghet i samhället. Det finns olika nivåer som brott kan förebyggas på, primär, sekundär och tertiär brottsprevention.¹⁵² Primär brottsprevention omfattar generella åtgärder som vidtas innan brott är ett faktum och som riktas mot hela befolkningen eller mot geografiska områden eller samhället i stort. Med sekundär brottsprevention avses åtgärder riktade mot specifika risksituationer, riskgrupper eller riskområden som syftar till att avbryta en negativ utveckling. Tertiär brottsprevention omfattar åtgärder som riktas mot redan identifierade brottslingar för att förhindra återfall i brott.

1.2 Samverkan

Vill man effektivisera det brottsförebyggande arbetet måste den offentliga kriminalpolitiken samverka med de privata och medborgerliga insatserna i långt större utsträckning än vad som sker idag.

¹⁵⁰ Thunved m.fl., s. 41

¹⁵¹ Skr. 2000/01:62 s. 31

¹⁵² Skr. 2000/01:62 s. 8

Bestämmelser om samverkan finns bland annat i SoL. Där stagas det att SN skall samverka med andra samhällsorgan, både i den uppsökande verksamheten och på individnivå, 5 kap 1a § SoL.¹⁵³ Ansvaret för att samverkan skall komma till stånd åvilar SN.¹⁵⁴

Bestämmelser om samverkan finns även i polislagens 3 §. Polisen skall samverka med andra myndigheter och organisationer vilkas verksamheter berör polisverksamheten. Polisen skall även fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten. Så som bestämmelsen är utformad möjliggör den behövlig samverkan på alla samhällsnivåer i fråga om barn som far illa eller riskerar att fara illa.

I mer än hälften av landets kommuner finns det brottsförebyggande råd eller liknande organisationer. Samarbetsformerna varierar. De lokala råden kan fungera som en kontaktpunkt för enskilda, företag, föreningar, polisen och kommunala myndigheter såsom skola och socialtjänsten.

1.3 Det förebyggande arbetet på lokalt plan

Sannolikheten att drabbas av brott i sin egen hemmiljö torde nog vara störst. Därför bör även prioriteringarna när det gäller brottspreventionen göras på den lokala nivån. Vidare är det på den lokala nivån som kunskapen finns om hur man bäst kan påverka de omständigheter som är själva förutsättningarna för att brott begås och hur man påverkar bakomliggande förhållanden som orsakar brott och otrygghet hos medborgarna. BRÅ, som har en central sammanhållande funktion på nationell nivå som främjar en fortsatt positiv utveckling av det brottsförebyggande arbetet, skall stödja det brottsförebyggande arbetet på lokal nivå.¹⁵⁵ BRÅ stöder det brottsförebyggande arbetet på lokal nivå genom att verka för att sådant arbete organiseras och bedrivs på ett systematiskt sätt.

I de lokala råden medverkar oftast politiskt valda företrädare, skolan, socialtjäs-

¹⁵³ Thunved m.fl., s. 48

¹⁵⁴ Clevesköld, Lars, Karnov, Kommentarer till Socialtjänstlag, www.westlaw.se

ten och kultur- och fritidsverksamheter eller motsvarande. Även polisen är företräd, i så gott som samtliga lokala råd då ofta av en närpolischef. Även olika bostadsbolag etc. brukar medverka.¹⁵⁶

1.4 Tillfällesstrukturen

En central del i det brottsförebyggande arbetet är att påverka tillfällesstrukturen, dvs. att göra brotten mindre lönsamma, mer riskabla och svårare att utföra. Genom kunskap om var och när brotten begås och om de omständigheter som medger att de kommer till stånd, kan mycket av vardagsbrottsligheten kontrolleras. Kunskapen om brottslighetens koncentration i tiden och rummet är en förutsättning för att resurserna skall kunna sättas in där de bäst behövs. Det kan gälla information till vissa hushåll, riktad bevakning av egendom eller områden som är särskilt utsatta eller andra konkreta situationella åtgärder som t.ex. ökad belysning eller bättre lås och dörrar till bostäder.¹⁵⁷

Brottsligheten är dock inte endast koncentrerad i tid och rum utan även ojämnt fördelad med avseende på dem som begår brotten, vilket innebär att en mycket liten del av de kriminellt aktiva svarar för en mycket stor del av brottsligheten. För de flesta grövre brotten som t.ex. bostadsinbrott och våldsbrott, går det att urskilja en grupp ständigt återfallande brottslingar som är brottsaktiva.¹⁵⁸ Det mest effektiva sättet att förebygga den stora mängd brott som begås av de återfallande brottslingarna är att hindra nyrekryteringen till en sådan kriminell bana.¹⁵⁹ Denna startar oftast i tidig ålder, vanligtvis före straffmyndighetsåldern, med brott såsom stöldbrott, skadegörelse etc.

¹⁵⁵ Skr. 2000/01:62 s. 12

¹⁵⁶ Skr. 2000/01:62 s. 24

¹⁵⁷ Ds 1996:59 s. 19

¹⁵⁸ Ds 1996:59 s. 20

¹⁵⁹ Som jag redan har nämnt ligger rekryteringen till kriminella nätverk inte inom ramen för denna uppsats

2. Föräldrarnas ansvar

Föräldrarna har det primära ansvaret för sina barn och de är troligen samhällets bästa brottsförebyggande resurs eftersom det är de som har den största möjligheten att erbjuda sina barn en god social utveckling. Det har även visats att det ur ett brottsförebyggande perspektiv är av betydelse att föräldrar har kontakt med sina barn, insyn i deras liv och deras känslomässiga relation och kommunikation.¹⁶⁰ Notera att ansvaret för barnen inte bör sluta vid den egna familjen. Samhället torde ha ett lika stort ansvar för att barn och ungdomar erbjuds goda uppväxtförhållanden. Tidiga insatser för att förhindra en kriminell utveckling bör inriktas på generella åtgärder riktade mot de uppväxtmiljöer som är ogynnsamma för en bra start i livet. Inom ramen för dessa åtgärder bör särskild uppmärksamhet ges åt barn som tidigt påvisar problembeteenden eller som har föräldrar som har särskilt svårt att klara av sin föräldraroll. När ungdomar begår brott, skall samhället snabbt ingripa med tydliga och konkreta samt konsekventa åtgärder. Beträffande ungdomar ligger denna tyngdpunkt inom socialtjänstens ram.

Alla föräldrar har inte den tid, de resurser eller de personliga förutsättningar som behövs för att skapa en gynnsam uppväxtmiljö. Därför finns det föräldrastödande verksamheter som organiseras på olika sätt beroende på de förutsättningar som finns i närmiljön. Den vanligaste formen för föräldrastödande verksamheter är olika typer av föräldrautbildning där föräldrarna vid olika föreläsningar eller studiecirkelar uppmuntras att diskutera ungdomars utveckling och uppfostran.

¹⁶⁰ Ds 1996:59 s. 21

2.1 Föräldrastöd

En av de metoder som särskilt uppmärksammas är stöd till föräldrar i form av hembesök, vanligen då av utbildad och erfaren personal.¹⁶¹ Denna typ av insats riktar sig då vanligtvis till de föräldrar som har svårt att knyta känslomässiga band till sina barn och som dessutom har svårt att ombesörja barnets fysiska, psykiska och sociala behov. Syftet med insats av detta slag är att ge föräldrarna möjlighet till ett långvarigt, återkommande och stabilt stöd beträffande såväl emotionellt, psykologiskt, socialt stöd som råd och stöd i praktiska frågor om barnet och föräldrarna. Insatser av detta slag kan i många fall påbörjas redan under graviditeten eller under barnets första levnadsår.¹⁶²

Insatser i form av föräldrautbildning/träning kan antingen ges självständigt eller som komplement till insatser i hemmet. Detta är då riktad till föräldrar med dels förskolebarn dels även i vissa fall barn upp till 14 år. Det innehåller ett flertal noga strukturerade komponenter för att ge föräldrarna kunskap om, och träning i, att vara uppmärksamma på barnets beteende och samspelet mellan föräldrar och barn.¹⁶³ Föräldrarna får bland annat lära sig att utan fysisk våld bestraffa dåligt uppförande samt att hantera konflikter. Föräldrautbildning brukar inte rekommenderas vad gäller lite äldre ungdomar som har kommit lite längre i sitt antisociala beteende och redan uppmärksammas för brottslighet. Beträffande dessa ungdomar har det utvecklats andra metoder såsom Funktionell Familjeterapi eller Multisystem Training (MST). Metoder av detta slag inkluderar vanligtvis såväl den unge som det sociala nätverket runt omkring. Beträffande ungdomar med uttalade problem vad gäller våldsbrottslighet och aggressivitet finns särskilda program, t.ex. Aggressiv Replacment Training (ART).¹⁶⁴

Det är en stor fördel om verksamheten företräds av en kontaktperson som fungerar som en sammanhållande parter. I de kommuner där det finns ett lokalt brottsförebyggande råd kan det med fördel vara delaktigt i den föräldrastödjande verksamheten. De aktörer som kan samarbeta i en föräldrastödjande verksamhet är exem-

¹⁶¹ BRÅ-rapport 2001:15 s. 23

¹⁶² BRÅ-rapport 2001:15 s. 2

¹⁶³ BRÅ-rapport 2001:15 s. 24f

¹⁶⁴ BRÅ-rapport 2001:15 s. 26

pelvis:

- Närpolisen
- Kommunen
- Socialtjänsten
- Skolan
- Fritidsgårdar
- Föräldrar
- Barn och ungdomar
- Studieförbund
- Barn- och mödravård
- Kyrkan.

3. Medling

3.1 Medling

Medling syftar till att öka gärningsmannens insikt om vilka konsekvenser ett brott medför och att stärka de sociala banden till samhället. Med medling avses att en gärningsman och ett brottsoffer möts inför en opartisk medlare för att tala om brottet. Syftet med detta förfarande är att det skall leda till en ökad insikt hos gärningsmannen om brottets konsekvenser och att den skall ge brottsoffret möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet. Målet med medling skall således vara att minska de negativa följderna av brottet. Detta utesluter dock inte att andra syften, t.ex. att rättsväsendet avlastas, uppnås genom medling.¹⁶⁵ Det skall dock poängteras att medling skall ske i bägge parterns intresse.

Medlingen är frivillig och brottet skall vara erkänt. Medling skall äga rum endast om det med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som lämpligt. En generell bedömning måste göras i varje enskilt fall. Inga brott är undantagna från medling, såväl allvarliga som mindre allvarliga brott kan falla under medling. Det spelar inte heller någon roll om brottsoffret är en fysisk eller juridisk person.

Medling kan verka brottsförebyggande genom att minska risken att gärningsmannen återfaller i brott. Medling kan ske i alla åldrar men bör i första hand vara inriktad på ungdomar, särskilt mot dem som för första gången har gjort sig skyldiga till brott. Medlingsverksamhet har dock inte begränsats endast till dessa fall. Om det bedöms att medlingen kan ha positiva effekter för gärningsmannen och/eller brottsoffret bör medling därför kunna komma ifråga även vid återfall.

I lagen anges inte i vilket skede av rättsprocessen som medling skall ske. Det kan därför ske i alla stadier av rättsprocessen. Så snart förutsättningarna för medling

¹⁶⁵ Thunved m.fl., s. 50

bedömts föreligga skall medling äga rum. Om medlingen äger rum innan rättsprocessen är det viktigt att den sker skyndsamt.

Är gärningsmannen underårig skall vårdnadshavaren ges tillfälle att medverka vid medlingsmötet, om det inte finns särskilda skäl mot det. Om det inte är möjligt att få vårdnadshavarens medverkan kan detta vara en omständighet som gör att medling inte är lämplig, i synnerhet vad gäller barn under 15 år.¹⁶⁶ Även andra personer, t.ex. någon nära anhörig eller stödperson till brottsoffret, kan närvara vid medlingsmötet om det bedöms vara förenligt med syftet med medling och i övrigt kan anses lämpligt.

Den rättsfilosofi som medling för unga lagöverträdare främst grundar sig på kallas Restorative Justice dvs. reparativ rättvisa. Detta kan definieras som en process i vilken parter som berörs av ett brott samlas för att tillsammans lösa hur man skall hantera följderna av brottet och dess verkningar.¹⁶⁷ Reparativ rättvisa förutsätter att brottet i första hand är att se som en konflikt mellan brottsoffer och gärningsman.

3.1.1 Medlingsförfarande

Ett medlingsförfarande kan skilja sig från fall till fall beroende på typen av brott och vilka de inblandade parterna är. Förfarandet kan inledas med att t.ex. polisen överlämnar ett ärende, där ett brott har begåtts, till en medlingsverksamhet. I fallet skall det självklart finnas en eller flera gärningsmän eller ett eller flera brottsoffer. Under polisförhör med unga finns oftast en socialtjänsteman med. Då blir ungdomen troligen informerad om möjligheten till medling. Är ungdomarna underåriga informeras och tillfrågas även deras vårdnadshavare.

Vid mötet skall gärningsmannen få möjlighet att berätta varför gärningen begicks, ge sin syn på situationen och be om ursäkt för sitt handlande. Målsäganden

¹⁶⁶ Thunved m.fl, s. 56

¹⁶⁷ SOU 2000:105, s. 47 och där hänvisning görs till Marshall tony, The Evolution of Restorative Justice in

skall ges möjlighet att berätta om sina upplevelser av brottet och dess följder samt framställa önskemål om gottgörelse.

Medlingsmötet kan mynna ut i ett avtal om gottgörelse mellan parterna. Gärningsmannen och brottsoffret kan sålunda inom ramen för medlingen ingå avtal om gottgörelse i ostridiga och okomplicerade frågor. Det finns dock inget krav på att något avtal träffas mellan parterna.

3.1.2 Vem är medlare?

I de flesta fall där medling har ägt rum har medlarna varit tjänstemän inom socialförvaltningen. I lagen om medling har det inte reglerats vem som skall vara medlare. I lagen anges att medlarens personliga egenskaper, utbildning och erfarenheter skall vara avgörande för om denne skall utses till medlare. Medlaren skall sålunda vara en kompetent och rättrådig person. Medlaren skall även vara opartisk. Han eller hon skall bevaka att båda partners intressen tillgodoses. Detta är en grundläggande förutsättning för medlingen. Medlaren skall även vara särskilt uppmärksam på att brottsoffret under förfarandet inte utsätts för någon ytterligare kränkning.

Medlaren har tystnadsplikt vad gäller det som har framkommit under medlingen, 7 kap. 44 § sekretesslagen. Där stadgas det att:

”Sekretess gäller i verksamhet enligt lagen (2002:445) om medling med anledning av brott för uppgift om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon annan närstående till den enskilde lider men.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.”

3.1.3 Medling i framtiden

Den 26 april 2006 var det Medlingens dag. Arrangör var BRÅ. Dåvarande Justitieministern Thomas Bodström inledde konferensen, varvid han påpekade att medling är en viktig del i det nya påföljdssystemet för unga. Alla gärningsmän under 21 år skall ha tillgång till medling. Från och med år 2008 är alla kommuner skyldiga att erbjuda medling till sina invånare.

4. Socialtjänstens allmänt brottsförebyggande åtgärder

Socialtjänsten har till uppgift att verka för individers goda levnadsförhållanden och svara för enskildas behov av omsorg, service, upplysningar, råd och stöd samt vård. Socialtjänsten har även ett särskilt ansvar för omsorgen av barn och unga. Särskilt vikt skall läggas på förebyggande insatser för att förhindra och motverka behov av mer omfattande insatser. Att förebygga brott är dock inte enbart socialtjänstens ansvar. Detta arbete måste engagera hela samhället och kräver samarbete över politik- och verksamhetsområdena.

I många kommuner finns det ett fast samarbete mellan socialtjänsten och polisen när det gäller socialtjänstens medverkan vid förhör med ungdomar. Socialtjänsten skall som huvudregel alltid underrättas när ungdomar begår brott.

Socialtjänsten har inget direkt brottsförebyggande arbete.¹⁶⁸ Det brottsförebyggande den har är i så fall att försöka förhindra att barn som redan har begått brott återfaller i brott, genom medling eller olika rehabiliteringsprogram enligt SoL eller LVU.

För att socialtjänsten skall kunna sätta in åtgärder förutsätts det att de på något sätt får reda på att ett barn far illa. Man är enligt SoL skyldig att anmäla om man, i sin verksamhet som rör barn, misstänker att barn behandlas illa. Anmälningsbenägenheten i samhället torde dock vara ganska låg, varför socialtjänstens möjligheter till insatser försvåras och försenas.

¹⁶⁸ Intervju med Eva Anden, socialsekreterare, Socialtjänsten i Biskopsgården

5. Skolans förebyggande åtgärder

I det brottsförebyggande arbetet har skolan och förskolan betydelsefulla uppgifter. Många av skolorna i landet ingår i lokala brottsförebyggande råd. Kontakter och samverkan mellan bland annat socialtjänst, skola och polis underlättas på så sätt inom ett distrikt eller kommun. Denna samverkan är viktig för möjligheten att sätta in tidiga åtgärder för att främja en god social utveckling och därmed förhindra att barn och ungdomar dras in i kriminalitet.

Sedan 1998 markeras tydligare både i skollagen och i läroplanen skyldigheten att motverka kränkande behandling. Av läroplanen framgår att verksamheten skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att alla som verkar i skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde.

I läroplanens portalparagraf (Lpo 94) anges att "Skolan skall överföra viktiga värden och ge de unga en slags etisk kompass och en moralisk kompetens. Inget barn skall behöva känna sig otrygg i skolan eller riskera att utsättas för en kränkande handling".¹⁶⁹ Skolan förknippas främst med lärande och växande. Därför kan det verka främmande att i samband med skolan tala om brottslighet och om att förebygga brott. Men skolan har en central roll när det gäller att skapa trygghet och förebygga kriminalitet, både på lång och kort sikt.¹⁷⁰

Rektorernas ansvar har förtydligats på flera punkter. De har ålagts ansvar för att upprätta, genomföra, följa upp och utvärdera skolans handlingsprogram för att motverka alla former av kränkande behandling och för att åtgärdsprogram upprättas för elever i behov av särskilda stödåtgärder.

Skollagen säger att skolan skall främja elevernas harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I läroplanen står det att ele-

¹⁶⁹ BRÅ-rapport 2001:9 s. 7

¹⁷⁰ BRÅ-rapport 2001:9 s. 7

verna skall ha grundläggande kunskaper om förutsättningarna för en god hälsa samt ha förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan och miljön. Det innebär att ungdomarna i skolan skall få undervisning om en rad olika hälsofrågor som sexualitet, samlevnad, droger och tobak och frågor kring relationer och livsstil.¹⁷¹

De flesta barn som går i skolan har gått på förskolan. Personalen på de olika förskolorna runt omkring i Sverige arbetar och umgås med barnen mer eller mindre dagligen och träffar ganska ofta deras föräldrar, varför det även här finns ganska goda möjligheter att upptäcka tidiga riskfaktorer med brottslighet som följd samt relationen mellan föräldrar och barn. Även i grundskolorna finns det goda möjligheter att upptäcka tidiga riskfaktorer med brottslighet som följd samt relationen mellan föräldrar och barn. Skolan har också vissa resurser i form av skolhälsovård samt kurator/och eller psykolog, för att kunna sätta in förebyggande åtgärder då de misstänker att något går snett.

¹⁷¹ Skr. 2000/01:62 s. 33

6. Polisens tvångsåtgärder i brottsförebyggande syfte

En myndighet som har en aktiv roll i det förebyggande arbetet är polisen. I sitt arbete ställs poliser ofta i den situationen där ett ingripande från polisens sida är viktigt för att förhindra att en ung människa begår brott eller annars kommer i en situation som kan få allvarliga konsekvenser för framtiden. I vissa fall kan dock omständigheterna vara av sådan art att polisen bör ha möjlighet att ingripa även mot den unges vilja. Polisen har därför fått möjligheten att ingripa till en underårigs skydd för att avvärja att han gör sig skyldig till brott.

Av 12 § polislagen framgår det att om en polisman ser någon som kan antas vara under 18 år, under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för den unges hälsa eller utveckling, får polisen omhänderta den unge. Att märka är att regeln inte är tvingande. Det är istället en uppgift för polisen att i varje enskilt fall avgöra om ett omhändertagande bör eller kan ske. Ett omhändertagande får dock ske bara som en yttersta åtgärd. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas t.ex. då barn uppehåller sig i områden där knark förekommer eller hittas omtöcknade av berusningsmedel. Denna reglering är avsedd att tillämpas i sådana sammanhang där den aktuella situationen inte kan lösas på annat lämpligare sätt.¹⁷² Om polisen väljer att omhänderta den unge skall denne så fort som möjligt överlämnas till en förälder eller annan vårdnadshavare. Normalt finns det inga hinder för polisen att underrätta föräldrarna om de iakttagelser som gjorts och som orsakat omhändertagandet. Endast om det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för föräldrarna kan uppgiften hemlighållas.¹⁷³

En polisman får även, när det är nödvändigt för att ordningen skall upprätthållas enligt 13 § polislagen avvisa eller avlägsna en ungdom från visst område eller utrymme, om denne genom sitt uppträdande stör den allmänna ordningen eller utgör

¹⁷² Thunved m.fl., s. 64

¹⁷³ Thunved m.fl., s. 64 och där gjord hänvisning till JO 1992/93 s. 439 ff.

en omedelbar fara för den allmänna ordningen. Detta gäller även om en sådan åtgärd behövs för att en straffbelagd gärning skall kunna avväjas. Polisen får då även tillfälligt omhänderta den unge.

7. Lugna Gatan¹⁷⁴

Lugna Gatan var från början ett samlingsnamn på ett samarbete mellan Stockholms Lokaltrafik (SL), Fryshuset, Landshövdingen och Vattenfestivalen. Med detta samarbete skulle man öka tryggheten i Stockholm.

Fryshusets del kallades först för Lugna Gatans Vårdprojekt och handlade enbart om säkerheten i tunnelbanan. Den som lanserade begreppet värdar var Fryshusets Anders Carlgren, eftersom han ville att detta skulle vara något mer än vanliga väktare. De skulle vara kontaktskapande och förebyggande förebilder. Tanken var att de skulle fånga upp ungdomar, erbjuda aktiviteter, kontakt och stöd. Verksamheten började växa då det visade sig behoven bland ungdomarna var så stora. Idag består Lugna Gatan av sex grenar med olika uppgifter men med samma mål.

Arbetet som helhet utgör idag en permanent del av Fryshusets verksamhet.

Lugna gatan jobbar med att skapa de förutsättningar som unga människor behöver för att utveckla en positiv identitet och en roll inom ramen för samhället. Behoven i sin tur är en spegling av den miljö och de villkor som ungdomar lever med. Lugna Gatan kan ses som ett komplement till andra insatser som bör bedrivas på olika nivåer.

7.1 Lugna Gatans Verksamhet

Lugna Gatan består av sex grenar med olika uppgifter men med samma mål och metoder.

¹⁷⁴ Nedan följande information om Lugna Gatan är hämtad från www.lugnagatan.org

7.1.1 Tunnelbana

Denna verksamhet består av värdar i åldern mellan 20-30 år som arbetar i tunnelbanan. Man skall där genom kommunikation, lokal förankringen, engagemang och breda kontaktnät skapa kontakt med ungdomar och därmed förebygga konflikter. Genom relationerna får man en social kontroll och en chans att påverka.

7.1.2 Junior

Inom grenen Junior arbetar man för trygghet och trivsel i bostadsområden. Juniorledaren med lokal förankring engagerar och leder ungdomarna i området. Ungdomarna, i åldern 14-19 år, får gå en utbildning i lag och rätt, ABC, etik och moral, konflikthantering m.m. Därutöver anordnas det aktiviteter för ungdomarna.

Efter avslutad utbildning blir man godkänd Juniorvård. Då får man ihop med Juniorledaren vandra i det egna området i förebyggande syfte.

7.1.3 Skola

I skolorna bildar värdarna en skoljour eller en tjejgrupp. Deras uppgift är att tillsammans med övrig skolpersonal engagera elever och att verka för ett tryggt socialt klimat samt för elevstöd och konfliktlösning på skolor genom att knyta kontakter och skapa relationer med ungdomarna.

7.1.4 Support

Inom denna gren arbetar man för att hjälpa och stödja unga brottsoffer att återerövra sin vardag. Detta görs genom att man fungerar som ett socialt stöd i det vakuum som uppstår från brottstillfället till att det blir en rättegång. Detta torde i

praktiken innebära att bland annat närvara vid rättegångar och vara ett personligt stöd för att hjälpa den utsatta tillbaka till en normal vardag. Om brottoffret vill kan Support även anordna medling.

7.1.5 Art

Aggression Replacement Training består av tre kompletterande metoder; social färdighet, ilskekontroll och moralträning. Lugna Gatan arbetar inom denna gren med att lära ut till yngre personer hur de kan bemöta och hantera andra människor, hantera sin egen ilska på ett lämpligt sätt samt att höja deras moral gentemot andra personer.

7.1.6 Närvaro

Denna del av Lugna Gatan arbetar vid enstaka arrangemang, där minst ett par Lugna Gatan värdar kan behövas för att skapa lugnt. Syftet och arbetsmetoden är densamma som i tunnelbaneverksamheten och används speciellt vid tillfällen eller platser då stora grupper med ungdomar träffas som t.ex. vid festivaler.

Sammanfattning Del II

Brottslighet är ett samhällsproblem som måste angripas utifrån en bred kriminalpolitisk ansats. Ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete kräver att rättsväsendet samverkar med andra samhällsområden och lokala myndigheter, näringsliv samt enskilda. Förutom denna samverkan förutsätter ett effektivt brottsförebyggande arbete en kombination av lagstiftning och myndighetsåtgärder men även privata eller medborgerliga insatser.

Det är av vikt att sätta in tidiga åtgärder för att främja en god social utveckling och därmed förhindra att barn och ungdomar dras in i kriminalitet. Man kan även förebygga sociala problem och brott bland ungdomar genom föräldrastöd och föräldrautbildning. Detta kan ges i många olika former och det är viktigt att sådan verksamhet får växa utifrån barnens och föräldrarnas behov och önskemål.

För att förhindra att brott begås kan man påverka tillfällesstrukturen, d v s att göra brotten mindre lönsamma, mer riskabla och svårare att utföra. Genom kunskap om var och när brotten begås och om de omständigheter som medger att de kommer till stånd, kan mycket av vardagsbrottsligheten kontrolleras.

Ett annat sätt att förebygga brott är att minska återfall i brott. Ett sådant sätt att minska återfall i brott är medling. Medling syftar till att öka gärningsmannens insikt om vilka konsekvenser ett brott medför och att stärka de sociala banden till samhället. Medling är frivillig och brottet skall vara erkänd.

Socialtjänsten har inget direkt brottsförebyggande arbete. Det brottsförebyggande arbete den har består i att försöka hindra att barn som redan har begått brott återfaller i detta, genom medling eller olika rehabiliteringsprogram enligt SoL eller LVU.

Skolan har en betydelsefull roll vad gäller det brottsförebyggande arbetet. Skolla-

gen stadgas att skolan skall främja elevernas harmoniska utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar. I såväl läroplanen som skollagen markeras skyldigheten att motverka kränkande behandling.

Polisen kan, när den ser att ungdomar är på väg att begå brott, genom ett ingripande förhindra att brott begås. Polisen får även omhänderta den unge om förhållandena vid tillfället är sådana att det innebär risk för den unges hälsa eller utveckling. En polisman får även, när det är nödvändigt för att ordningen skall kunna upprätthållas avvisa eller avlägsna en ungdom från visst område eller utrymme, om denne genom sitt uppträdande stör den allmänna ordningen eller utgör en omedelbar fara för den allmänna ordningen. Detta gäller även om en sådan åtgärd behövs för att en straffbelagd gärning skall kunna avväjas. Polisen får då även tillfälligt omhänderta den unge.

Lugna Gatan utgör en permanent del av Fryshusets verksamhet. Den har till uppgift att fånga upp ungdomar, erbjuda aktiviteter, kontakt samt stöd till dem. Lugna Gatan jobbar med att skapa de förutsättningar som unga människor behöver för att utveckla en positiv identitet och en roll inom ramen för samhället. Behoven i sin tur är en spegling av den miljö och de villkor som ungdomar lever med.

Lugna Gatan består av sex grenar med olika uppgifter med samma mål och metoder. Grenarna som Lugna Gatan består av är tunnelbana, junior, skola, support, art och närvaro.

DEL III

Biskopsgården

1. Inledning

Biskopsgården, med ca 25 000 invånare, är en stadsdel på Hisingen. Biskopsgården omfattar, förutom Vårväderstorget, Väderlekstorget och Friskväderstorget även områdena Länsmansgården, Svartedalen och Jättesten.

På senare år har problemen i Biskopsgården blivit allt fler.¹⁷⁵ Buskörning med mopeder, ungdomsgång som samlas och otrygga gångstråk till och från spårvagnshållplatsen pekas ut som ett problem av de flesta boende i Biskopsgården. Kriminaliteten bland ungdomar har ökat, däribland personrånen som var på topp under sommaren 2006.¹⁷⁶ I medierna kan man höra och läsa om de problem som finns i Biskopsgården men aldrig eller i vart fall väldigt sällan om vad kan man göra eller vad som faktiskt görs för att förebygga ungdomsbrottsligheten. I denna del av uppsatsen tänkte jag belysa denna fråga och tydliggöra det förebyggande arbetet som sker i Biskopsgården.

¹⁷⁵ Detta är min personliga uppfattning. Har själv bott i Biskopsgården sedan hösten 1993 (utom 2001-2004)

2. Fritid och kultur

Fritid och kultur är en liten organisation med ungefär 25 anställda. Inom verksamhetsområdet finns Biskopsgårdens bibliotek på Vårväderstorget, Vårvindens fritidsgård i Länsmansgården, Fältgruppen med tre fältassistenter, The-Spot som är en ungdomsverksamhet för ungdomar i åldern 16-20 år. Fritid och Kultur har även ett nära samarbete med stadsdelens föreningsliv och handlägger bl.a. de selektiva föreningsbidragen.

Att i varje stadsdel ha en fritidsgård som barn och ungdomar kan gå till är ganska viktigt. Detta kan anses vara en brottsförebyggande åtgärd, eftersom ungdomarna sysselsätter sig där samt att det finns bra vuxna förebilder som arbetar med dem. I Biskopsgården finns det för närvarande två fritidsgårdar, Vårvinden och The-Spot, som ligger under Fritid och Kultur.

2.1 Vårvinden¹⁷⁷

Vårvinden, som strävar efter att få ungdomarna att känna ansvar och engagemang, är till för ungdomar mellan 13-16 år i den öppna verksamheten. 16 år är den övre åldersgränsen. Vårvinden har även en verksamhet för årskurs 4-6 varje dag. Besökare kan få ett medlemskort och för närvarande har Vårvinden ca 700 aktiva medlemmar. De äldre barnen hänvisas till The-Spot, som drivs av ungdomar.¹⁷⁸

Ungdomarna måste ha en sysselsättning och man erbjuder därför ungdomar en naturlig samlingsplats där man kan utveckla en positiv ungdomskultur. Nedan följer ett urval på vad Vårvindens fritidsgård har att erbjuda¹⁷⁹:

¹⁷⁶ Uppgift från Polismyndigheten, Hisingen, oktober 2006

¹⁷⁷ Intervju med Kristina Eriksson

¹⁷⁸ Se avsnitt 2.2

- Arrangemang
- Disco
- Prova på verksamhet
- Föreningssamverkan
- Arbetsgrupper café, Mysko, aktivitetsgrupp
- Datorer, Playstation
- Biljard, bordtennis
- Digital inspelningsstudio för sång och musik
- Idrottshall med fotboll, innebandy och basket
- Läger.

Vårvinden, liksom andra fritidsgårdar, är för ungdomar ibland som ett andra hem. Personalen på Vårvinden brukar prata mycket med ungdomarna om brott och straff samt om annat som ungdomarna vill prata om. De har en ständig kommunikation med ungdomarna. De har även polisen som är besök då och då. Om personalen upptäcker att en av ungdomarna på fritidsgården sysselsätter sig med något brottsligt anmäler de detta till berörda myndigheter. Ser de ett slagsmål går de inte emellan utan ringer direkt till polisen eller trycker på överfallslarmet.

På Vårvinden är personalen ganska hårda med uppförandet. De har olika regler som ungdomarna måste följa. Bryter de mot några av dessa regler stängs de av från fritidsgården. Innan de blir avstängda samtalar personalen med den/de ungdomarna i enrum om händelsen och följderna därav. Om Vårvinden misstänker att något brottsligt är på gång tar de, förutom med berörda myndigheter, även kontakt med föräldrarna.

2.2 The-Spot¹⁸⁰

The-Spot i Biskopsgården är en verksamhet för äldre ungdomar i åldern 16-20 år, där de kan träffas för att t.ex. sitta och prata, delta i seminarier och spela biljard. Verksamheten utgår från ungdomarnas behov och intressen.

¹⁷⁹ www.biskopsgarden.goteborg.se

The-Spot har sitt ursprung i att ungdomar i Biskopsgården saknade en lokal träffpunkt för äldre ungdomar. Ungdomsrådet, tillsammans med Fritid och Kultur, skapade The-Spot som öppnade i februari 2004. På The-Spot arbetar vid skrivandets stund två fritidsledare tillsammans med ett stort antal ungdomar.

2.3 Ungdomsrådet¹⁸¹

Biskopsgårdens ungdomsråd har funnits sedan 1999. Stadsdelens politiker uttryckte en önskan om att det skulle bildas ett råd av ungdomar i stadsdelen som kunde ta tillvara sina kamraters förmåga och idéer samt vara sakkunniga vid beslut i stadsdelen som rör ungdomar. Rådet bildades på Vårvindens fritidsgård av de ungdomar som hade driv och engagemang i olika frågor. Just nu består ungdomsrådet av 14 ungdomar – 7 flickor och 7 pojkar i åldern 17 – 21 år.

Sedan starten har rådet bl. a. deltagit i ungdomskonferenser och utbildningar för att få mer kunskap om hur den demokratiska processen fungerar. Frågor rådet arbetar med är trygghet, demokrati, större engagemang osv. Den öppna verksamheten för ungdomar i åldern 16 – 21 år på The-Spot är ett exempel på vad ungdomsrådet har arbetat fram från idé till verklighet.

2.4 Fältgruppen i Biskopsgården¹⁸²

I Biskopsgården arbetar tre fältassistenter, med olika utbildningar, vars huvudsakliga uppgifter är att:

- Söka upp ungdomar och etablera kontakt i offentliga miljöer med syfte att förebygga social problematik.
- Erbjuder olika insatser till ungdomar t.ex. arbeta med ungdomsgrupper för

¹⁸⁰ Informationen om The-Spot är hämtad från www.biskopsgarden.goteborg.se

¹⁸¹ Informationen om Ungdomsrådet är hämtad från www.biskopsgarden.goteborg.se

¹⁸² Informationen om Fältgruppen är hämtad ur Fältgruppens Årsrapport 2005 samt intervju med de tre fältassi-

att stärka deras egna resurser.

- Skapa goda sociala miljöer och mötesplatser för ungdomar.
- Samverka med andra ungdomsarbetare för att uppnå förbättringar för ungdomar i stadsdelen.

Fältgruppen arbetar även med information och samtalsgrupper i skolorna.

Målgruppen för Fältgruppens verksamhet är ungdomar i åldern 13-18 år som bor i Biskopsgården och som vistas i offentliga ungdomsmiljöer.

Fältassistenterna har tystnadsplikt och all kontakt med dem bygger på frivillighet och ömsesidigt förtroende. Fältassistenterna arbetar tre vardagskvällar i veckan till klockan 23.00 och tre av fyra fredagskvällar i månaden till klockan 02.00.

2.4.1. Definitioner av begrepp

2.4.1.1 Fält

För att bättre kunna förstå vad fältarbetare bland ungdomar gör torde det vara av betydelse att första klargöra innebörden av ordet ”fält”. Med ”fält” avses de miljöer där ungdomar vistas på ett osystematisk sätt. I de här miljöerna är det mest troligt att ungdomar egentligen vill slippa kontroll och insyn av vuxna. Dessa samlingsplatser är ställen där ungdomar lär sig att relatera sin identitet och har möjlighet att spegla sig i förhållande till varandra och sin omvärld. I dessa miljöer kan ungdomar ställas inför olika normer, kulturmönster, värderingar och få möjligheter att pröva dessa mot sina egna. Att leva en del av sitt liv i det offentliga rummet är berikande och bekräftande under en viktig period i livet.

stenter som finns i Biskopsgården.

2.4.1.2 Fältarbete

Fältarbete är en metod som bygger på förebyggande socialt arbete med ungdomar. Tanken med fältarbete är att fältassistenter skall arbeta med uppsökande verksamhet i de offentliga ungdomsmiljöerna för att genom frivillighet och respekt för ungdomarnas integritet etablera ömsesidig kontakt och förtroende. Allt fältarbete utgår från ungdomarnas behov och inriktas på att frigöra deras egna resurser. Fältarbete är sålunda ett socialt arbete som kräver kontinuitet och långsiktighet då det är uppbyggt på relation, förtroende och frivillighet med människor.

2.4.2 Arbetsprocessen i Fältarbete

Arbetsprocessen i fältarbete är uppbyggd av fyra delar:

- uppsökande arbete
- analys
- insats
- dokumentation/utvärdering.

2.4.2.1 Uppsökande arbete

Syftet med uppsökande arbete är att få kunskap om ungdomssituationen, etablera kontakt med ungdomar och skapa gemensamma upplevelser tillsammans med dem. Genom att regelbundet vistas i de offentliga miljöer där ungdomar samlas skapas det kontakt med ungdomar. Fältgruppen påstår att dessa relationer som skapas genom vardagliga situationer så småningom ger legitimitet i ungdomsmiljöerna och möjlighet till motivation och förändring.

Ett annats syfte med det uppsökande arbetet är att kartlägga hur ungdomssituationen ser ut och vidareförmedla denna kunskap till politiker och tjänstemän.

Det uppsökande arbetet under vardagarna är framförallt koncentrerat till själva stadsdelen. Fältassistenterna åker runt i Biskopsgården och besöker platser där ungdomar vistas, exempelvis skolor, torg och spårvagnshållplatser. De besöker även The-Spot och Vårvinden. Under helgerna rör fältassistenterna sig även utanför Biskopsgården, exempelvis i Nordstan, Centralstationen, Teendream och olika arrangerade diskon, eftersom ungdomarna då är mer rörliga.

Under år 2005 uppgick det uppsökande arbetet till 84 kvällar, inklusive Göteborgskalaset. Vid dessa tillfällen påträffades många ungdomar i utomhusmiljöer, framförallt i riskmiljöerna. Bland ungdomarna cirkulerade det vid dessa tillfällen hasch och alkohol. Även 11-13 åringar var ute i riskmiljöerna, vilket är ganska oroväckande.

Under 2005 ansågs Friskväderstorget, Långströmsgatan och Landamäraskolan efter skoltid vara riskmiljöer för ungdomarna. På Friskväderstorget har ungdomar stått på kvällarna och bilarna har cirkulerat kring platsen. Vad gäller Landamäraskolan har alkoholförtäring förekommit bland ungdomarna på kvällarna och på Långströmsgatan har ungdomar, tjejer och pojkar i 11-13 års ålder varit ute sent på kvällarna.

Den öppna verksamheten fyller en viktig funktion för ungdomar som inte är aktiva i föreningslivet eller har några andra fritidsintressen. Då de verksamheterna är stängda vistas fler och fler ungdomar i utomhusmiljöerna.

2.4.2.2 Analys

Analysen innebär att Fältgruppen utvärderar vad de har sett i ungdomsmiljöerna och identifierar vilken typ av insats som skall göras. För att fältarbetet skall behålla sin fulla funktion, krävs det att analysen görs med kontinuitet och regelbundenhet. Insatserna kan vara av olika slag, däribland i form av individuellt stöd till en ungdom, gruppverksamhet med en ungdomsgrupp eller rapporter till Socialnämnden. Vilken insats som väljs beror således på vad som har framkommit under det

uppsökande arbetet, behov, önskemål från ungdomar samt teorietiska kunskaper.

2.4.2.3 Insats

Insatserna görs på tre olika nivåer:

- individ-
- grupp- och
- samhällsnivå.

2.4.2.3.1 Individnivå

På individnivå är arbetet inriktat mot enskilda ungdomar. Som jag redan har nämnt är det under det uppsökande arbetet som kontakten mellan fältassistenterna och ungdomarna uppstår, och det är utifrån denna kontakt som relationen skapas och byggs upp. Fältassistenten kan, om det så behövs, stödja ungdomen i hans/hennes livsområden, däribland skola och fritid. Insatsen kan vara förebyggande och/eller behandlande. Det kan vara en insats där fältassistenten har särskilt fokus och ger extra stöd till en ungdom. En insats kan också vara utformad i en mer strukturerad kontakt där ungdomen och fältassistenten träffas en gång i veckan.

2.4.2.3.2 Gruppnivå

På gruppnivå är arbetet inriktat till olika grupper av ungdomar. Insatserna kan såväl vara generell, exempelvis till en hel årskurs, som riktad mot en speciell grupp som löper risk för en ogynnsam utveckling. Verksamheten kan då vara i form av samtalsgrupper och/eller aktivitetsgrupper, där det pedagogiska verktyget är att använda grupprocessen och utveckla kreativa resurser i gruppen. Gruppverksam-

heten kan antingen vara tidsbegränsad eller ha en tillsvidare funktion, där behovet av fortsättning utvärderas varje halvår.

Vilka metoder som används när arbete sker med grupper varierar beroende på gruppens behov. Vanligtvis består den inledande fasen till större del av att fältassistenter tillsammans med ungdomarna gör olika aktiviteter. Syftet är att lära känna varandra och genom gemensamma erfarenheter skapa bärande relationer mellan deltagare och ledare. Efter ett tag övergår gruppverksamheten allt mer i samtal och samarbetsövningar. Syftet med gruppverksamheten är att stärka det positiva hos individerna, arbeta med grupprocessen och ge ungdomarna möjlighet att tillsammans med vuxna ingå i positiva sammanhang.

2.4.2.3.3 Samhällsnivå

Insatserna på samhällsnivå innebär att fältassistenter skall arbeta för att förbättra ungdomsmiljöerna och ungdomarnas möjligheter i samhället. Detta innebär att samverka med andra inom den egna organisationen, andra myndigheter, skola, föräldrar m.m. skall ske. Vidare innebär det att fältassistenten delger sina erfarenheter i rapporter och artiklar till exempelvis beslutsfattare och diskuterar olika insatser med andra aktörer.

2.4.2.3.4 Dokumentation och utvärdering

Beroende på om det är insats i sig eller en dokumentation av insats kan dokumentation se olika ut. Dokumentation i form av en insats kan vara en rapport till socialnämnden om hur ungdomssituationen ser ut eller en artikel som debatterar ett ungdomsfenomen. Utvärdering och dokumentation av en insats kan se olika ut beroende på vilken typ av insats och dess effekt. Dokumentation och utvärdering är nödvändigt i fältarbetet både för metod- och verksamhetsutveckling, och i ansvaret att påverka och föra fram ungdomars talan och situation till allmänheten, chefer och politiker för att kunna starta och vara med i en förändringsprocess.

2.4.3 Fältgruppen och dess arbete i skolorna

Fältgruppen har samarbete med de två högstadieskolorna som finns i Biskopsgården, Svartedalsskolan och Ryaskolan. En gång i veckan besöker fältassistenterna skolorna och syftet med detta är att etablera kontakt med eleverna och få inblick i skolans värld. Fältassistenterna anser även att de får bättre kunskap om de ungdomar som redan har varit i kontakt med Fältgruppen.

I Biskopsgården ordnas sk uppstartsläger för alla sjuor i början av höstterminen. Varje klass åker då på läger i två dagar tillsammans med klassföreståndare och personal från Fritid och Kultur. Fältgruppen har oftast varit med på detta läger, eftersom dess medlemmar anser att det är ett bra tillfälle att träffa alla sjuor och presentera sig själva.

Om skolorna i Biskopsgården vill, kan de be fältassistenterna om hjälp för ett bättre klassrumsklimat, d.v.s. förhållandet mellan kamraterna i klassrummet. Under våren 2005 har en av fältassistenterna arbetat med en niondeklass på Ryaskolan och en sjundeklass på Svartedalsskolan. Syftet med arbetet har varit att arbeta för just ett bättre klassrumsklimat.

2.4.4 Individuella kontakter

Fältgruppen har möjlighet att arbeta med enskilt stöd till ungdomar som är i behov av detta. Ofta kommer ungdomen själv med en förfrågan efter det uppsökande arbetet. Ibland kommer förfrågan från ungdomens socialsekreterare. Det är dock viktigt att ungdomen själv skall vilja ha stöd från Fältgruppen.

2.4.5 Samverkan med strukturinriktade insatser

Fältgruppen deltar på samverkansmöten mellan Skola, Polis samt Fritid och Kultur som äger rum en gång i månaden. Syftet med mötena är att hålla varandra

uppdaterade om vad som sker inom respektive verksamhet. Genom att varje verksamhet ska skicka en och samma representant till dessa möten, skapas möjligheter för större och tydligare samarbete och komplettering mellan organisationerna.

Det finns även en grupp för hälsa i stadsdelen, där en av fältassistenterna har medverkat. I denna grupp finns representanter från skola, fritidsgården, socialtjänsten och fältgruppen. Syftet med gruppens arbete är att förbättra ungdomars hälsa genom olika insatser såsom hälsodagar, drogpolicy, massage i skolan m.m.

Samarbetet med socialkontorets akutteam har fortskridit. Under 2005 träffade fältgruppen akutteamet en gång per termin för att informera teamet, och själva bli informerade, om hur ungdomssituationen ser ut i stadsdelen och för att kunna samarbeta runt gemensamma ungdomar. Detta samarbete har skapats utifrån samverkansmötena.

Det har även under 2005 funnits en extern samverkan med andra fältassistenter i Göteborg. På mötestillfällena gavs utrymme till erfarenhetsutbyte, uppdatering om vad som händer i de olika stadsdelarna m.m. Fältgruppen är också medlemmar i RIF (Riksförbundet för fältarbete) och utbyter erfarenheter även i Regionen.

Fältgruppen samverkar även med Lugna Gatan i Biskopsgården. De anser att de kompletterar varandra och har samma mål.

De har även ett samarbete med ungdomspolisen på Hisingen. De vill vara bryggan mellan polisen och ungdomarna. Därför bjuds poliser ofta in på de gruppmöten Fältgruppen brukar ha. Ett av syftena är att få bort fördomarna. Polisen är samarbetsvillig och har aldrig tackat nej.

3. Socialtjänsten i Biskopsgården¹⁸³

Socialtjänsten i Biskopsgården agerar utifrån de anmälningar de får från polis, myndigheter eller privatpersoner om att en ungdom har begått brott och torde vara i behov av vård och/eller hjälp. Socialtjänsten skall då inom 24 timmar kontakta föräldrarna för att informera dem om att socialtjänsten fått en anmälan. Ungdomen och dess vårdnadshavare får en då kallelse om att komma dit för ett samtal med en eller flera socialsekreterare. Om barnet är under 18 år och brottet denne begått är av lindrig art sker samtal med föräldrarna och barnet 2-3 ggr om brottets konsekvenser. Är däremot brottet ungdomen har begått grovt, görs en utredning, som får ta högst 4 månader. Då tittar man på barnets familjeförhållanden, etc. Det är utifrån familjens och ungdomens olika behov man beslutar om hur den fortsatta behandlingen skall bli. I denna process brukar man hålla ett nätverksmöte, som kan vara en bra start på en förändring, inom ramen för Ung och Trygg¹⁸⁴. Detta görs inom tio dagar. Man samlar då den unga personens hela nätverk, vilket kan omfatta såväl personer inom skola, socialtjänst, fritid, föreningar och polis som släktingar och vänner. På mötet diskuteras den aktuella situationen, men framförallt pratar man om vilka möjligheter som finns att stödja den unga personen så att han eller hon väljer bort missbruk och kriminalitet.

Några stadsdelar har egna nätverkslag och många socialarbetare har utbildning i nätverksarbete.

SDF Centrum ställer sitt nätverkslag till förfogande för att bland annat stödja och uppmuntra stadsdelarnas fortsatta arbete med denna fråga.¹⁸⁵

Socialtjänsten i Biskopsgården har även ett akutteam som kan ta emot anmälning-

¹⁸³ Intervju med socialsekreterare Eva Anden, Socialtjänsten, Biskopsgården

¹⁸⁴ Ung & Trygg i Göteborg startade hösten 2004 med syfte att motverka rekrytering till kriminella gäng. Arbetet koncentrerades då till fyra stadsdelar: Bergsjön, Biskopsgården, Lärjedalen och Gunnared. Verksamheten har nu utvidgats och samtliga stadsdelar i Göteborg har under 2006 gått med i Ung & Trygg-samarbetet.

¹⁸⁵ www.utg.gotebrog.se

ar dygnet runt. De har en jourtelefon med jourpersonal som brukar vara på plats då polisen eller någon annan ringer angående att en eller flera ungdomar har begått brott och blivit gripna.

4. Polisen i Biskopsgården¹⁸⁶

”Polisen struntar i Biskopsgården”¹⁸⁷, ”Ny polisgrupp ska stoppa gängen”¹⁸⁸ är exempel på rubriker som finns att läsa i tidningarna. Det handlar om ungdomar som begår olika brott, att polisen inte rycker ut på larmen samt att Hisingen får en extragrupp med poliser som skall främst jobba med ungdomarna i Biskopsgården och andra stadsdelar på Hisingen.

Polismyndigheten på Hisingen har hand om sex stadsdelar och dessutom Öckerö kommun.

I ca ett års tid har Polismyndigheten på Hisingen haft 15 ungdomsspanare. Problemet är dock att alla inte är i tjänst samtidigt. Flera av dem är på utbildning, semester eller är föräldralediga. Således har man tillgång till endast hälften av ungdomsspanarna.

Ungdomsspanarna koncentrerar sig väldigt mycket på den stadsdel eller det område som har mest kriminalitet, vilket medför att de ”tappar” de andra. De kan därför inte alltid stå till förfogande för de andra områdena och de ungdomar som behöver hjälp. De får således prioritera det de tycker är viktigast och det är upp till ungdomsspanarna att själva göra den bedömningen.

Ungdomsspanarna har hand om de ungdomar som begår brott fram till dess de fyller 18 år. Sen går ansvaret över till de andra polismännen inom myndigheten. I Biskopsgården finns det dock en rad med ungdomar i åldern 18-23 som påverkar de som är yngre.

På grund av den resursbrist som råder finns det inga egentliga brottsförebyggande

¹⁸⁶ Intervju med Yvonne Ylander Spikh, Utredningsbefäl, Polismyndigheten Hisingen

¹⁸⁷ City Göteborg, 13 november, 2006

¹⁸⁸ Göteborgs-Posten 18 augusti, 2006

åtgärder från polisens sida. Hade de haft de resurser som krävs hade de kunnat gå runt i skolorna, träffat ungdomarna och pratat om de följder som kan följa med brottslighet. Ungdomsspanarna hjälper till vid spaningen, varför de inte heller kan föra något brottsförebyggande program. I mån av tid går de dock runt bland ungdomarna och pratar lite med dem. När de går bland ungdomarna är de dock alltid civilklädda, eftersom ungdomarna oftast är fördomsfulla och hatiska mot uniformer. På grund av resursbristen klarar ungdomsspanarna inte den kontinuitet som är väl så viktigt för att få ungdomarnas förtroende för polisen. De kan vara i Bis-kopsgården ett antal gånger inom en kort period och sedan inte komma på ett tag. Detta får till följd att ungdomarna tappar förtroendet och tilliten till polisen.

Sammanfattning Del III

Biskopsgården är en stadsdel på Hisingen i Göteborg. I Biskopsgården har ungdomsbrottsligheten ökat och man har försökt att lösa problemen med satsningar i form av fritidsgårdar, Fältgruppen och Lugna Gatan. Fältgruppen och fritidsgårdarna i Biskopsgården faller under Fritid och Kulturs verksamhet.

På fritidsgårdarna sysselsätter man ungdomarna genom att erbjuda olika aktiviteter i form av dans, spel, läger m.m. Många gånger uppfattas fritidsgårdarna även som ett andra hem för ungdomarna. Personalen på fritidsgårdarna tar sig tid för att prata med ungdomarna och hjälpa dem om det så behövs.

Fältgruppen torde, tillsammans med Lugna Gatan¹⁸⁹, vara de som arbetar mest med förebyggande arbete i Biskopsgården. Fältassistenterna går runt i hela stadsdelen och söker upp ungdomar i s.k. problemområden i syfte att etablera kontakt med dem och förebygga social problematik. Fältgruppen verkar för att skapa goda sociala miljöer och mötesplatser för ungdomar. De arbetar även med att erbjuda olika insatser till ungdomar, t.ex. arbeta med ungdomsgrupper för att stärka deras egna resurser. Målgruppen för Fältgruppens verksamhet är ungdomar i åldern 13-18 år som bor i Biskopsgården och som vistas i offentliga ungdomsmiljöer.

Socialtjänsten i Biskopsgården agerar utifrån de anmälningar de får från polis, myndigheter eller privatpersoner om att en ungdom har begått brott och torde vara i behov av vård/hjälp. Socialtjänsten skall kontakta föräldrarna och underrätta dem om att de har fått en anmälan om deras barn. Därefter görs en utredning om barnet och dennes familjeförhållande etc. I denna process brukar man hålla ett nätverksmöte, vilket innebär att man samlar den unges nätverk, vilken kan omfatta skola, socialtjänst, familj, vänner m.m. På mötet diskuteras den aktuella situationen, men framförallt pratar man om vilka möjligheter som finns att stödja den unga perso-

¹⁸⁹ Tyvärr finns ingen information om Lugna Gatan i Biskopsgården med i denna uppsats, då det har varit tämligen svårt att få tag på dem.

nen så att denne väljer bort missbruk och kriminalitet.

Polismyndigheten på Hisingen har hand om sex stadsdelar, däribland Biskopsgården, och dessutom Öckerö kommun. Det är dock stora problem med ungdomsbrottsligheten i stora delar av Hisingen, till vilken polismyndigheten bara har 15 ungdomsspanare. Dessa 15 ungdomsspanare är dessvärre inte i tjänst samtidigt varför de får prioritera områden, brott etc. Detta är anledningen till att man i tidningarna kan se rubriker som att polisen oftast inte kommer fram i tid m.m.

Reflektioner

Det har varit väldigt roligt att skriva denna uppsats och jag kan säga att jag har lärt mig en hel del om ungdomsbrottslighet. Jag anser mig därför nu kunna svara på min fråga om varför ungdomar begår brott och om man, och i så fall hur, kan förebygga detta.

Min uppfattning är den att man inte kan förebygga brott helt och hållet men man kan i vart fall försöka minska den en hel del. Detta kan man göra genom insatser i form av olika organisationer (ex. Lugna Gatan) som umgås med de unga. Men det räcker inte enbart med dessa organisationer. Jag vill påstå att organisationer är en sista utväg. Först och främst måste föräldrarna ta sitt ansvar och faktiskt vara föräldrar. De måste bry sig om sitt/sina barn, prata med dem, fråga vilka deras kompisar är och faktiskt visa barnen att det är de som bestämmer. Visserligen finns det barn födda med genetiska faktorer och förvärvade biologiska egenskaper som har större benägenhet än andra barn att begå brott. Men om först och främst föräldrarna och sen samhället tar sitt ansvar kanske man kan förebygga även att de begår brott.

Jag tror även att fritidsgårdar med kompetent personal är väldigt viktigt att ha i varje stadsdel. Där kan barnen sysselsätta sig med olika aktiviteter, ha ständig kontakt med personalen på fritidsgården och därmed hålla sig borta från kriminalitet. På så vis tror jag att fritidsgårdar verkar förebyggande.

Socialtjänsten har ett stort ansvar och de arbetar utifrån de anmälningar de får in. Visserligen tror jag att socialtjänsten gör sitt jobb på ett bra sätt, men de har dessvärre brist på resurser. Staten bör satsa mer på socialtjänsten och socialtjänsten på ungdomarna. Vi får inte glömma att dessa ungdomar faktiskt är Sveriges framtid. Nackdelen med socialtjänstens arbete är att de tyvärr väntar med att sätta in åtgär-

der då det behövs.¹⁹⁰ När socialtjänsten väl tar till åtgärder kan det vara allt för sent. Har den unge en gång hamnat på den kriminella banan kan det vara svårt att få honom tillbaka därifrån.

Skolan har, enligt min mening, näst efter föräldrarna den viktigaste rollen. Skolan är i de flesta fall en ersättare för ungdomar som har sociala problem. De står bland annat för social kontroll och överföring av värderingar. Skolan har dessvärre inte de resurser som behövs för att förhindra problemen. Får skolan resurser och befogenheter för att komma åt problemen tror jag att de kan åstadkomma mer än polis och socialtjänst, eftersom de känner eleven och troligtvis även dennes familj. Ungdomar tillbringar det mesta av sin tid i skolan varför personalen ganska lätt kan se om något inte står rätt till och ta till åtgärder om det behövs. Skolan bör även kolla upp de elever som skolkar. Det kan finnas en bakomliggande orsak till detta som skolan inte känner till.

Min uppfattning är även den att ungdomarna idag inte har någon respekt för någon eller något. De torde även ha missuppfattat ordet respekt, varför skolan tillsammans med familjen måste lära barnen de grundläggande värderingar som finns i ett samhälle och att de ska respektera andra.

För att minska eller förebygga brottsligheten i de socioekonomiskt utsatta områdena, t.ex. Biskopsgården, måste samhället satsa i de områdena. Istället för att bygga nya byggnader inne i stan kan man välja att satsa på infrastrukturen i de utsatta områdena. I stället för att lägga ner skolor, postkontor, vårdcentraler kan man behålla dessa och göra mer i dessa områden så att ungdomarna inte känner sig utanför och bortglömda av samhället. Är ett område socialt desorganiserat finns det utrymme för att andra krafter, exempelvis kriminella nätverk, kommer in i bilden. Övergivenhet och misstro kan vara en av anledningarna till att ungdomar mer eller mindre väljer att begå brott. Att satsa grundligt redan från början torde vara bättre än punktinsatser. Punktinsatser tar samhället till när ungdomarna eller samhället är i behov av insatser och avslutas när dessa behov är infriade.

Vad gäller påföljder skulle jag vilja påstå att slutna ungdomsvård, i de flesta fall,

¹⁹⁰ Detta är dock min uppfattning

inte hjälper. Visserligen är rätten mer eller mindre tvungen att döma till slutet ungdomsvård om den unge har begått ett grovt brott. Det finns inga andra påföljder den unge kan bli dömd till om denne har begått exempelvis ett sexualbrott eller ett mord. Att sitta inne på en anstalt i månader eller år och sen komma tillbaka till samma miljö och samma kompisar är tyvärr någon samhället inte kan göra något åt. Här torde ansvaret ligga på den unge och dennes familj. För att den unge efter anstaltsvistelsen skall sluta med kriminaliteten krävs det att denne kommer till en annan miljö efter vistelsen på anstalten.

Jag skulle även vilja påstå att böter inte torde ha någon effekt alls. Ungdomar har oftast inga pengar att betala böterna med, antingen är det föräldrarna som betalar böterna eller så hamnar ungdomarna hos kronofogden. Därför tror jag att det är meningslöst med bötessystem. Ungdomarna torde inte känna av att de har fått ett straff.

Den mest effektiva påföljden är nog vård. Vården måste dock komma in tidigt, vid exempelvis en första anmälan hos socialtjänsten. Man får inte vänta alltför länge. Väntar man för länge kanske den unge till slut hamnar på en anstalt. Här ligger även ett ansvar på skolan att anmäla om de misstänker att ett missförhållande föreligger. Annars kan socialtjänsten inte sätta in de åtgärder som behövs.

Dagens ungdomar sitter väldigt ofta framför datorer och Internet. Detta får till följd att det blir svårare för föräldrar att kontrollera vem/vilka deras barn pratar med, vad denne gör m.m. Här åligger det föräldrarna att sätta upp gränser för barnets datoranvändande och, i viss mån, försöka ha kontroll över vem/vilka deras barn pratar med.

Vad gäller Biskopsgården måste vi få fler ungdomspoliser. Det räcker inte med de 15 som finns. Vilka områden poliserna skall åka till blir en prioriteringsfråga för dem. Detta får till följd att ungdomarna känner sig utanför och får ett misstro till rättsväsendet. Detta leder även till ilska och bitterhet hos boende i området. På grund av denna resursbrist har polisen inte heller något förebyggande arbete, vilket är en klar nackdel för ungdomarna. Polisen bör satsa på att åka runt i de utsatta områdena och prata med ungdomarna om allt mellan himmel och jord. De bör för-

söka bli vän med de ungdomar som löper risk att bli kriminella eller redan har blivit kriminella så att de får tilltro till rättsväsendet och inte känner sig utanför och glömda.

De brottsförebyggande grupper som finns i Biskopsgården är Lugna Gatan och Fältgruppen. Fältgruppens assistenter har antingen en pedagogisk eller socionomisk utbildning, varför de vet hur de skall handskas med ungdomar. Till skillnad från Lugna Gatan är de inte bekanta med Biskopsgården vilket kan ha till följd att ungdomarna inte kommer att känna tillit för fältassistenterna. Det positiva med Lugna Gatan är att dess medlemmar är bekanta med området och flertalet av ungdomarna. Men det finns även nackdelar. Nackdelen med Lugna Gatan som jag ser det är att det finns en risk för att gängmentaliteten kan kvarstå. Det finns således en risk för att vi och dom-tänkandet inte försvinner, vilket jag ser som en förutsättning för att ungdomarna inte skall känna sig utanför samhället. Man kanske även skall försöka med att ungdomar från Biskopsgården, som har studerat och har kommit långt i sina karriärer, tar sig tid med ungdomarna. På så vis kan dessa ungdomar se att man faktisk kan lyckas även om man bor i ett socioekonomiskt utsatt område.

Följaktligen måste även samverkan mellan polisen, socialtjänsten, skolan, Lugna Gatan, Fältgruppen, familjen m.m. fungera om man vill komma till rätta med problemet med ungdomsbrottslighet. Alla måste underrätta varandra om det som händer eller har hänt och verkligen ta sitt ansvar och göra det som de är ålagda att göra.

Källförteckning

Förförbeten

Ds

Ds 1996:59 Allas vårt ansvar - ett nationellt brottsförebyggande åtgärd

Skr

Skr 2000/01:62 Brott kan förebyggas! Utvecklingen av det brottsförebyggande arbetet.

SOU

SOU 2000:105 Medling vid ungdomsbrott. Betänkande av utredningen om medling vid ungdomsbrott

SOU 2004:122 Ingripanden mot unga lagöverträdare. Betänkande av ungdomsbrottsutredningen

Prop.

Prop. 1989/90:28 Lag om vård av unga

Prop. 1994/95:12 Handläggning av ungdomsmål

Prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare

Böcker

Danielsson, Stig. Under medverkan av Gösta Westerlund, *Förundersökning i brottmål, en handbok om rättegångsbalkens 23 kapitel och annan lagstiftning, särskilt förundersökningskungörelsen*, Brunn's Bokförlag, Angered, 2003

Estrada, Felipe, *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem – utveckling, uppmärksamhet och reaktion*, Akademitryck, Edsbruk, 1999

Estrada, Felipe och Flyghed, Janne (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Studentlitteratur, Lund, 2001

Mattson, Titti, i Westerhäll Vahlne, Lotta (red.) *Rättsäkerhetsfrågor inom socialrätten*, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2002

Nordlöf, Kerstin, *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, Studentlitteratur, Lund, 2005

Sarnecki, Jerzy, *Introduktion till kriminologi*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Schiratzki Johanna, *Barnrättens grunder*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2005

Thunved Anders m.fl., *Samhället och de unga lagöverträdarna*, 2 uppl., Nordstedts Juridik, Stockholm, 2003

BRÅ-rapporter

Ahlberg, Jan, *Invandrares och invandrares barns brottslighet - en statistisk analys*, BRÅ-rapport 1996:2

Andersson Brodén, Karin, *Brottsförebyggande arbete i skolan*, BRÅ-rapport 2001:9

Andersson, Tommy, *Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*, BRÅ-rapport 2001:15

Bengtsson, Anna och Holmberg, Stina, *Vård för unga lagöverträdare. Socialtjänstens insatser*, BRÅ-rapport 2005:13

Ferrer-Wreder, Laura , Stattin, Håkan och Karlsson, Erica, *Föräldrastöd i teori och praktik*, BRÅ-rapport 2003:6

Granath, Sven och Lindström, Per, *Påföljdssystemet för unga lagöverträdare*, BRÅ-rapport 2000:7

Martens, Peter och Holmberg Stina, *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*, BRÅ-rapport 2005:17

Ring, Jonas, *Stöld, våld och droger bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från fem självdeklarationsundersökningar*, BRÅ-rapport 2005:4

Sarnecki, Jerzy, *Fritid och brottslighet*, BRÅ-rapport 1983:7

Westfelt, Lisa och Öberg, Jonas, *Vad händer med unga lagöverträdare. Om överlämnade till vård inom socialtjänsten*, BRÅ-rapport 2002:19

Apropå

Edling, Margareta, *Biologin påverkar vem som blir kriminell*, Apropå 4/1996.

Engelbrektsson, Lotta *Brett samarbete ska minska ungdomsbrotten*, Apropå 2/2006

Hagberg, Mattias, *Ung och kriminell*, Apropå 2/2006

Utskrifter från BRÅ

Anmällda brott, uppklarade brott och misstänkta personer. Definitiv statistik för 2005

Brottslighet över tid

Personer lagförda för brott 2004

Svensson, Robert, *Kort om ungdomsbrottslighet*, 2005

Vilka barn blir kriminella som vuxna?

Praxis

RÅ 1995 ref 46

RÅ 2000 ref 33

RÅ 2003 not 102

Internet

www.bra.se

www.biskopsgarden.goteborg.se

www.lugnagatan.org

www.regeringen.se

www.utg.goteborg.se

www.westlaw.se

Tidningsartiklar

Bodström, Thomas, *Unga och brott. Replik på Heli Berghs (fp) och Johan Pehrsons (fp) inlägg om unga och brott*, Blekinge läns tidning 29 mars, 2005

Bodström, Thomas, *Ungdomar ska få arbeta av sitt straff*, Göteborgs-Posten, 2 februari 2006

Bodström, Thomas, *Vi inför bättre påföljder för unga brottslingar*, Eskilstuna-Kuriren, 14 mars 2006

Bodström, Thomas, *Tidiga insatser för att minska brottsligheten*, Nya Lidköpings-Tidningen, 20 mars 2006

Bodström, Thomas, *Brottsförebyggande frågor*, www.regeringen.se

Lerneby Backström, Johanna, *Ny polisgrupp skall stoppa gängen*, Göteborgs-posten, 18 augusti 2006

Till Biskopsgården kommer inga poliser, City Göteborg, 13 november, 2006

Intervjuer

Andén, Eva, socialsekreterare, Socialtjänsten, Biskopsgården, november 2006

Eriksson, Kristna, enhetschef på fritidsgården Vårvinden, september 2006

Karlborg, Pernilla, Rengman, Jeny och Skogholm, Christian, fältassistenter, Fältgruppen Biskopsgården, oktober 2006

Lindgren, Sven-Åke, docent, Sociologiska Institutet, september 2006

Ylander Spikh, Yvonne, Utredningsbefäl, Polismyndigheten Hisingen, november 2006

Övrigt

Fältgruppen, Biskopsgården, Årsrapport 2005

Karnov i www.westlaw.se

Social Rapport, 2006, Socialstyrelsen